دیالۆگ و داهێنان

بەشی 4

عەبدولخالق یەعقووبی

عەقڵی مۆدێڕن و کۆمەڵگای کوردی لەگەڵ ڕێبوار سیوەیلی

عەبدولخالق یەعقووبی: پێمخۆشە وەك پرسیاری یەکەم هەندێك لەو کەڵکەڵانەی کە پێموایە نەك هەر بۆ من، بەڵکوو سەرجەم بۆ کۆمەڵگای کوردی و مرۆڤی کورد بە نیسبەت لەگەڵ جیهانی مۆدێڕنی ئەوڕۆ بە ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ کێشەکانی لە ئارا دایە باسی بکەم، ئێمەی کورد وەك مرۆڤێکی ڕۆژهەڵاتی بە درێژایی مێژوو، بە ساتەوەختی ئێستاشەوە، جۆرە شەرمێکمان لە شك کردووە کە ڕێگای پێنەداوین بەردەوام بەردی گومان و دڕدۆنگی بخەینە گۆمی مەندی حەقیقەتە زاڵە باڵادەستەکانەوە، ئەم حەقیقەتانەی کە زۆرتریان ساختەی دەستێکی باوکانە بوون، لەشێوە تێڕوانینی ئێمەی ڕۆژهەڵاتیدا ڕەسەنایەتی دراوە بە لایەنی نەگۆڕی و مەندبوونی دیاردەکان و ئەم تێڕوانینە بە جۆرێك لە جۆرەکان حاشا کردن بووە لە بزاڤ و گەڕیان و گۆڕانکاری، کەچی لە ڕۆژئاوا و لە فیکری مرۆڤی قۆناغی ڕۆشەنگەری ئەوەی ڕەسەنە، زەمان و حەرەکەت و گۆڕانە، واتە بە لەعنەت کردنی ڕاوەستان و مەندی. بەڕاستی دەبێ چی‌بێ ئەو هۆکارانەی کە دووڕێگای نەك هەر جیاواز بەڵکوو دژواریشی خستە بەردەم ئەو دوو جەمسەرە فیکرییە. کامانەن ئەو دەلیلانەی کە ڕۆژئاوای گەیاندە بەردەم شۆڕشی فەڕانسە و شۆڕشی پیشەکاری و جیهانی مۆدێڕن و کۆمەڵگای مەدەنی و چەمکی لیبڕالیسم و ڕەفتاری دیموکراتیك و گوندی جیهانی، کەچی ئێمەی پاڵپێوەنا بەرەو توند و تیژیی ئایینی و حکوومەتی تۆتالیتێر و کۆمەڵگای عەشیرەتی و خووخدەی دیوەخانی و هتد...؟

ڕێبوار سیوەیلی: خۆ بەدوور گرتن لە گومانداری، لەشك، خەسڵەتی ئەو کۆمەڵگایانەیە و لە گەڵیا خەسڵەتی ئەو مرۆڤانەیە کە بێ متمانەن بە خۆیان. بێمتمانەیی مرۆڤ بە خۆی، ئی مرۆڤ و شارستانییەتێکە کە خۆی لە شك، لە گومان کردن، لە دوودڵی بە دوور دەگرێ. ئێمە لێمان تێك نەچێ، مرۆڤێك کە بڕوای بە یەقین هەیە مرۆڤێکیشە کە لە هەمان کاتدا بێبڕوایە بە مەوقعیەتی شارستانی و ڕۆڵی خۆی لەناو ئەو کۆمەڵگایەدا کە تێیدا دەژی. ئەو مرۆڤە هەمیشە بەدووی پشتیوانێکی نەگۆڕدا دەگەڕێ کە ئەو بتوانێ لەسایەیدا بەو ئارامییە بگات کە پێویستی پێیەتی، بۆوەی خۆی بەدوور بگرێ لەهەموو گۆڕانکارییەك و خۆی بەدوور بگرێ لەهەموو بزاڤێك کە ئەو بەرەو قۆناغێکی دیکە دەبات، یا گۆڕانێك لەودا دروست دەکا. بەپێچەوانەوە مرۆڤی گوماندار مرۆڤێکی بێئۆقرەیە، لەبەر ئەوەی کە مرۆڤێکە پرسیاری هەیە، مرۆڤێکیش کە پرسیاری هەیە، دنیا وەك ئەوەی کە هەیە قەبووڵ ناکا، بەڵکوو هەمیشە لە حەولی ئەوەدایە جیهانی دەوروبەری و خۆشی بکاتە ئەو جیهانەی کە ئەو پێویستی پێیەتی، بیکاتە ئەو جیهانەی کە ئەرزشی ئەو وەك مرۆڤێك تێیدا پارێزراوە. ئالێرەوە تماشا ئەکەین مێژووی گومانکاران، مێژوویەکە پڕ لە چەوسانەوە، مێژوویەکە پڕ لە تۆمەت بارکردن، لە کاتێکدا مێژووی یەقین کاران مێژوویەکە پڕ لە دڵنیایی و زۆرجار پڕ لە ئارامییەکی گێلانە و مێژوویەکە لە ناکۆکی بەدەرە، لە کاتێکدا لە پرسیار خاڵییە. لە کاتێکدا، مێژوو کاراکتەری خەڵکانی گوماندار یا شارستانیەتە گوماندارەکان، مێژوویەکە کە هەمیشە پرسیار کردن داینەمۆ و ئینڕژییەك دەدا بە ئەو مرۆڤە و ئەو کۆمەڵگایە تا خۆی تازە بکاتەوە. بەدبەختانە ئێمە لەناو ژیارێکدا چاو هەڵدێنین کە زیاتر لەوەی پرسیارهەژێن بێت پرسیارکوژە. قەدەری ئێمە وەك مرۆڤی ئەم دەڤەرە بەوە دەستنیشان کراوە کە لە کۆمەڵگایەکدا بین بەرلەوەی لەدایك ببین هەموو ئەو ڕێچکە ژیانەی، ئەو قۆناغەی دەبێ پێیدا تێپەڕین لە پێش ئێمەوە، چەندین نەوە بە پێی کۆمەڵێك یاسای نووسراو و نەنووسراو دەستنیشانیان کردووە. تەنها ڕێگایەك لەبەردەمی ئێمە ئەوەیە کە بە باشترین شێوەی مومکین بۆ ئەو کولتوورەی ئێمە تێیدا پەروەردە بووین و لەسەر ئاستی چاوەڕوانییەکانی ئەو کۆمەڵگایەی تێیدا دەژین، بتوانین ئەو یاسایانە ـ نووسراو و نەنووسراو ـ پڕاکتیك بکەین بۆ ئەوەی کە ئەو دڵنیاییەش بەدەست بێنین کە کۆمەڵگا خۆی پێمان ئەبەخشێ. بێگومان ئەوە کێشەی زۆری بۆ مرۆڤی دەڤەری ئێمە دروست کردووە، کە مرۆڤێکە لە بونیادی کاراکتەری خۆیدا یەقین دەچێندرێ، لە خیلالی پرۆسەیەکەوە کە ئێمە هەم ئەتوانین بە پرۆسەیەکی شارستانی ناوی ببەین و یەقین خوازەکانە و هەم ئەتوانین بە پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتیشی ناوبەرین کە مرۆڤ تێیدا وەك تاکەکەس بەو شێوەیە پەروەردە دەکرێ کە هەمیشە پرسیارەکانی خۆی وەدوا بخا و هەمیشە دەست لە حەزە هەنووکەیی و ئێستاییەکانی خۆی هەڵبگرێ و هەمیشە لە چاوەڕوانی زەمەنێك دابێ کە بەهەر حاڵ لەو زەمانەدا ئەو وەکوو جەستە بوونی نییە، وەکوو ڕووح بوونی نییە. تەنیا زەمەنێکی خەیاڵ کراوە، تەنیا زەمەنێکە کە تێیدا موژدەیەکی پێبەخشراوە، بەڵام هیچ نە موژدە بەخش دیارە و نە ئەو مرۆڤانەش کە ئەو موژدەیەیان وەرگرتووە. ئێمە لە بەینی ئەم دوو ئاراستەیەدا قەدەرێکی یەقینگەرا و پرسیارکوژ، قەدەرێکی لە هەمان کاتدا فەردانییەت کوژ دەست نیشانی ڕێچکەی ژیانمانی کردووە و پێموایە هەر ئەوەش بۆتە هۆی وەدواکەوتن و بە دڵگرتنی ترس لە هەموو شێوازێکی مۆدێڕنیزاسیۆن، ئەمەش هەم لە کایە زانستییەکانماندا و هەم لە کاراکتەری شەخسیماندا ڕەنگی داوەتەوە.

ئێمە هەردەم بە پێی ئەو ساختار وپێکهاتە زەینییە جۆرێك مامەڵە لەگەڵ دنیای دەوربەریشماندا ئەکەین کە دیسانەوە پێداگرتن دەبێ لەو یەقینگەراییە و خۆ بە دوورگرتن بێ لەو گوماندارییە. لە ڕاستی مرۆڤی ئەم دەڤەرەی ئێمە، مرۆڤێکی وایە

کە بەدوای سوورپرایز و ئەوەی کە پێی دەڵێن موفاجەئەدا ناگەڕێ. ئەو شتەکان پێشتر دەزانێ و پێشترشتەکانی پێ تەڵقین کراوە، ئەمجۆرە مرۆڤە چاوەڕێی گۆڕانی وای لێناکرێ، یا خۆنا، بڵێین گۆڕان لەو جۆرە کۆمەڵگایانەدا نابێتە بزووتنەوەیەکی هەمە لایەنە. هەر بۆیەشە تازەگەراکان لەو کۆمەڵگایەدا هەمیشە مرۆڤی تەنیان، هەمیشە مرۆڤی بە پەراوێزکراون و هەمیشە ئەو تاکە کەسانەن کە بە چاوێکی نامۆ تەماشایان ئەکرێ. لە بیریشمان بێت خەسڵەتی گومانکاران و خەسڵەتی بێگانەکان لەیەکەوە نزیکە. گومانکارەکان لە هەمان کاتدا بێگانەشن، بێگانەکان لە هەمان کاتیشدا ئەوانەن کە لە دەرەوە هاتوون، بە میعیار و پێوەرەکانی ئەو شوێنەی تێیدا دەژین، هەر بۆیەشە بە چاوێکی تایبەتیش تەماشایان دەکرێ. ئێمە ئەگەر بڕوانینە مەسەلەن بزووتنەوەیەکی وەکوو «سووفەستاییەکان»ی یۆنان بەوردی ئەو کێشە فکرییەمان بۆ دەردەکەوێ کە ئەوان لە کۆمەڵگای یۆنانیدا بە جۆرێك لە پەراوێزدا بوون، لە کاتێکدا کە هەڵگری پرۆژەیەکی گەورەی هیومانیستانەن. لەهەمان کاتیشدا لەناو مێژوودا پەراوێز دەکرێن دەتوانم بڵێم ئەو چارەنووسە، چارەنووسی هەموو کەسێکە، کە دەیهەوێ پرسیار بکا، هەموو کەسێك کە لە گۆمی یەقینەوە دەیهەوێ بچێتە ناو دەریای پرسیار کردن، بۆ خۆی جۆرێکە لە جورئەت، لە تەحەممول کردنی ژیان وەك ئەوەی ئەیەوێ ئینسان بژی. یەقین جۆرێکە لە خولانەوە لە بازنەیەکدا، وەك ئەوەی کە حەیوان بە شێوەیەکی گشتی پەسندی دەکات. حەیوان کائینێکە ناتوانێ پرسیار بکا، لەبەر ئەوەی کە لە بازنەیەکدا کە سروشت بۆی دەستنیشان کردووە دەسووڕێتەوە و ئیتر قەدری ئەو، کۆتایی ژیانی، لەسەرەتای ژیانییەوە دیارە و سەرەتای ژیانیشی هەنگاوی یەکەمە بۆ گەیشتن بە کۆتایی ئەو ژیانە. لە کاتێکدا ئینسان بەهۆی توانایی‌یەکی بنەماییەوە کە عەقڵە دەتوانێ خۆی لەم بازنەیە ڕزگار بکا. بەڵام بۆچی ئینسانی ئەو دەڤەری ئێمە ئەم وزە سروشتییەی خۆی بەکار ناهێنێ؟ ئەوە کۆمەڵێ بەڵگە و کۆمەڵێ ڕێگر هەن لەبەرابەر ئەو بەکارهێنانی عەقڵەدا، کە پێموایە لە هەمان کاتیشدا، ڕێگرن لەبەردەم خۆ تازەکردنەوەی ئەم مرۆڤەدا.

عەبدولخالق یەعقووبی: ئێمە وەك مرۆڤی کوردی مۆدێرن کێشەیەکمان هەیە بەناوی خوێندنەوە و ڕووبەڕوونەوە لەگەڵ نەریت (ترادسیۆن) یان سوننەت، ئێمە حاشا لەوە ناکەین کە کورد ڕاستە پێشینەیەکی بووە کە ڕەنگە لەگەڵ سەرهەڵدانی مەعریفەیەکی پرسیارکەر دژایەتی کردبێ، بەڵام لە هەمان کاتیشدا خاوەنی سوننەتێکین کە لەوانەیە کۆمەڵێك خاڵی باش و بە هێزیشی تێدابێت کە شایانی ئەوە بێ بیانخوێنینەوە و لێکیان بدەینەوە. بۆ نموونە لە بواری ئەدەبیاتدا ئەگەر ئێمە کەسێکی وەك نالی ـ کە جەنابیشت کتێبێکت لەسەر نووسیوە ـ لەبەر چاو بگرین، شێعری نالی بۆ ئەوڕۆی ئێمە سوننەتێکە شایانی خوێندنەوە، تەنانەت ئەگەر ئێمە بمانەوێ قۆناغێك لە قۆناغەکانی شێوە ڕۆشنبیریی سەردەمی نالی دەستنیشان بکەین ناچارین پشت ببەستین بە خوێندنەوەی شێعرەکانی نالی، ئێستا ئەو کێشەیە لە ئارادایە کە ئێمە دەشێ چۆن ڕووبەڕوو بوونەوەیەکمان لەگەڵ سوننەت هەبێ؟ ئایا ئەگەر قەرارە لێکدانەوەیەك لەسەر سوننەت بکەین ئەو لێکدانەوەیە میکانیکی بێت یا دیالیکتیکی؟ ئەگەر نەفی و حاشاکردنێك لە گۆڕێدایە ئایا حاشا کردنەکەمان میکانیکی بێت یا دیالکتیکی؟ ئایا سوننەتی کوردی لەگەڵ عەقڵی ئەوڕۆی ئینسانی کورد ئەو وزە و توانایییەی تێدایە کە دیالۆگێك، وتووێژێك سازبێ لەنێوان ئەو دوو عەقڵە و لەو وتووێژەشەوە کۆمەڵێك خاڵی باش و بە سوود وەدەست بێ؟

ڕێبوار سیوەیلی: من بۆ خۆم بڕوام وایە کە مۆدێرن دژ یا نەفی کەرەوەی سوننەت نییە، بەڵکوو نەفی کردنەوەی ئەو تێڕاونینەیە کە سوننەت بۆ خۆی هەیەتی. لەهەمان کاتیشدا، ئەو تێڕوانینەیە کە سوننەت هەم لێوەی سەری هەڵداوە و هەم دەیهەوێ بشیپارێزێ. مۆدێرنیتە لەو شوێنە لە سوننەت جودا دەبێتەوە کە تێکشکێنەرە، پرسیار لە سوننەت دەکات، بەڵام ڕەتی ناکاتەوە. من پێموایە ئالێرەوە ئەگەر بڕوانینە تێڕوانینی مەسەلەن چەند هەنگاوێکی کە بۆ ئەدەبی کلاسیکی نراوە، کە ژومارەشیان زۆر کەمە، بەبڕوای من ئەوە نوێنەرایەتی کردنێکی باشی مۆدێرنیتە نییە، کە ئێمە ئیدیعای ڕەتکرنەوەی سوننەت بکەین، بەقەدەر ئەوەی کە مۆدێرنیتە خۆی ئەو تێڕوانینە، ئەو چوارچێوەیە بۆ سوننەت قایل نابێ کە سوننەت دەیهەوێ هەر تێیدا بمێنێتەوە. کەواتە مۆدێرنیتە شتێکە لەهەمان کاتدا لە دەرەوەی سوننەت و لەیەك کاتیشدا بە پشت بەستن بە تێڕوانینێکی تایبەت بۆ سوننەت سەر هەڵدەدا، بە تایبەت لە بواری فیکری و ئەدەبیدا. ئێمە ناتوانین هیچ خوێندنەوەیەکی مۆدێرنانەمان هەبێ بەپێی مێتۆدی نوێ، بۆ نموونە شێعری کلاسیکمان یا کولتووری سوننەتیمان، ئەگەر لەهەمان کاتیشدا پێیەکمان لە سوننەتدا نەبێ. کە واتە ئەو پێوەندییە، پێوەندییەکی دیالیکتیکییە. کەواتە ئەو پێوەندییە، پێوەندییەکە کە ئەگەر سوننەت کانییەك بێ کە بۆی هەیە لە فەسڵێك لە فەسڵەکاندا وشك بکات، خوێندنەوەی مۆدێرنیتە بۆ سوننەت تەبدیل کردنی ئەو کانییەیە بە دەریایەك یان بە ڕووبارێك چۆن؟ بەوەی کە تۆ ناوت نا دیالۆگ یا گفتوگۆ لەگەڵ کردن. خوێندنەوەی مۆدێرن بۆ سوننەت خوێندنەوەیەکە یا وا چاکە خوێندنەوەیەك بێ لە ئیعتراف کردن بە پشکۆی ژێر خۆڵەمێشێکەوە کە لە سوننەتدا هەیە. سوننەت بە تەواوی مانایەکی مردوو نییە، بەڵکوو یەکەیەکی خۆپارێزە، موحافیزەکارە. چۆن ئێمە بتوانین سوننەت لەو ڕۆحە خۆپارێزانەی ڕزگار بکەین و بە پێی سەردەم و ئیمکانیەتەکانی ئێستا ئاسۆیەکی تازە بۆ ئەو پرسیارانە دەستنیشان کەین کە لە تێکستە تەقلیدی و سوننەتییەکانی ئێمەدا هەیە؟ ئەمە پێوەندی بەوەوە هەیە کە ئێمە چەندە ڕاستگۆین لەگەڵ ئەم دیدەدا کە ناوی دیدی مۆدێرنە بەرەو سوننەت. یەکەم خاڵ، ئەم دیدە بەبڕوای من دیدێکی نەفیکەرەوە نەبێ، بەڵکوو دیدێکی پێوەندی ئامێز بێ، دیدێك بێ کە لەسەر بنەمای گفتوگۆ کردن لەگەڵ ڕابردوودا دامەزرابێ. وەختێك ئێمە گفتوگۆ لەگەڵ ڕابردوو ئەکەین و سوننەت بەشێکە لە ڕابردوو، مەعنای ئیعترافە بەو ڕابردووە، من پێموایە ئالێرەدایە کە عەقڵانییەتێك سەرهەڵدەدا کە مەبەستی وەدەنگ هێنانی ڕابردووە نەك نەفی کردنەوەی. هەر لێرەش دایە کە ئەم عەقڵانییەتە، عەقڵانییەتێکی پێوەندخوازانەیە نەك تۆتالیتاریانە.

عەقڵانییەتی تۆتالیتارانە ئەوەیە کە پێوەندی دەبەستێ لە پێناوی سڕینەوەدا. لە کاتێکدا عەقڵانییەتی چالاك یا ڕەخنەگرانە دەیهەوێ ڕابردوو وەدەنگ بێنێ لە پێناوی فراوان کردنی ئێستادا. ئەوە خاڵێکی زۆر گرنگە کە ئێستای ئێمە هەمیشە لەچاو ئایندەیەکی کە دادێ، ئێستایەکی بەرتەسکە، کە ئێمە دەزانین ئایندە بەهەر حاڵ گۆڕانێکە، حاڵەتێکیتری مۆدێڕن بوونە بە نیسبەت ئێستاوە. ئێمەش وەك مرۆڤی پرسیارکەر و ڕەخنەگر وەك مرۆڤێك کە تەنیا نایهەوێ لە بۆتەی ئێستادا سەقامگیربێ دەیهەوێ ئایندەسازیش بێ. لە مێژووی عەقڵی مۆدێڕندا هەمیشە گەرایشێکیش هەیە بۆ دروست کردنی ئایندە و گەرایشێکیش هەیە بۆ خوێندنەوەی ڕابردوو. کەواتە ئەم خاڵە جەوهەرییە کە لە یەك کاتدا ئێمە پرسیار لە سوننەت دەکەین، لەهەمان کاتیشدا ئەو پشکۆی ژێر خۆڵەمێشانە دەگەشێنینەوە بۆ ڕووناك کردنەوەی ئەم ئێستایەی خۆمان و لە پێناوی دروستکردنی ئایندەیەکدا کە مومکینە ئێمە تەنیا شانازییەکمان بۆ بمێنێتەوە. کەواتە من بە هیچ شێویەك پێم وانییە کە مۆدێڕن بوون بازهەڵدانە بەسەر سوننەتدا، یا ڕەتکردنەوەی کوێرکوێرانەی سوننەتە، ئەوەندەی کە بە دەنگ هێنانی سوننەتە، بە پێی بەرژەوەندییەکانی ئێستامان لە پێناوی شتێکیتردا کە خەونەکان و یۆتۆپیاکانی ئێمەیە کە ئەشێت پێوەندییان بە ئایندەوە هەبێت. ئەوەشمان لەبیر نەچێ کە نە سوننەت بۆ هەمیشە دەتوانێ وەك سوننەت بمێنێتەوە، نە مۆدێڕن بوونیش دەتوانێ بۆ هەمیشە بەڕەهایی مۆدێڕن بمێنێتەوە. سوننەت ناتوانێ لەبەر ئەوەی شتێك هەیە ناوی مۆدێڕنە، مۆدێڕنیش پێوەندی لەگەڵ سوننەت بەرقەرار دەکا و ئەمەش دەبێتە هۆی بەدەنگ هێنانەوەی سوننەت. هەروەها لەحزەی ئێستاش ناتوانێ دەستەبەری مانەوەی ئەم لەحزەیە وەکوو لەحزەیەکی مۆدێڕن بکا لە چاو ئایندەدا، واتە زۆر ئاساییە کە لە ئایندەدا وەك سوننەت چاو لە کارەکانی ئێمە بکرێ، لە کاتێکدا ئێمە خۆمان ئێستا پێمان وایە کاری مۆدێڕن دەکەین.

کرانەوە، دروست کردنی فەزایەکی گفتوگۆ، خۆ بە دوور گرتن لە عەقڵییەتی تۆتالیتارخوازی و ئامرازگەرایانە بە بڕوای من ئەو هەنگاوانەن یان ئەو پڕانسیپانەن کە ڕەخنەگری جیددی یا ئینسانی بیرکەرەوە ڕزگار ئەکەن لەوەی حوکمی موتڵەق و ڕەها بدات، خۆ بەدوور گرتنیش لە ڕەهاییگەریی، خۆ بەدوورگرتنە لەو یەقین خوازییەی کە باسمان کرد، لەهەمان کاتیشدا هەنگاونانە بۆ دنیای پرسیارکردن و بۆ دنیای گۆڕین و شوێندانەر کە پێوەندی بە قسەکانی پێشووەوە هەیە.

عەبدولخالق یەعقووبی: باشە ئێستا با ئەو پرسیارە بێنینە گۆڕێ کە هەر لە بنەڕەتەوە مۆدێڕن بوون، کە ئێمە کێشەی ئەوەمان هەیە کە دەشێت لە ساتەوەختی ئێستادا بیکەین بەپرۆسەیەك و کاری لەسەر بکەین بۆ خوێندنەوەی سوننەت، چ شوناسێك هەڵدەگرێ؟ واتە بەڕای جەنابت ماهییەتی مۆدێڕنییەت و مۆدێڕن بوون لە چیدایە و نیسبەتی مۆدێڕن بوون لەگەڵ ئێمەی مرۆڤی کورد، لەگەڵ ئێمەی نووسەر و ڕەخنەگر و ڕۆشنبیری کورد چۆنە؟ بەوتەیەکیتر ئایا وا هەیە مۆدێڕن بوونی ئێمە لە ئێستادا بە نیسبەتی سوننەتی تایبەتی خۆمان لەگەڵ مۆدێڕن بوونی ڕۆشنبیرێکی بیانی بە پێشینە و سوننەتی تایبەت بە خۆی جیاوازی هەبێت؟ لە ڕێگای ئەم پرسیارەوە دەمهەوێ وەڵامی ئەو پرسیارانەش بدەینەوە کە هەندێ کەس پێیان وایە مۆدێڕن بوون لە قەوارەی کۆمەڵگای کوردیدا دەبێت ماهییەتێکی تایبەتی کوردیشی هەبێت و مۆدێڕن بوون بەشێوەیەکی بیانی ڕەنگە بەقیمەتی دەقاودەق وەرگرتنی کۆمەڵێك چەمکی بیانی تەواو بێت کە لەگەڵ ڕووحییەت و ڕاستەقینەی کۆمەڵگای کوردی و ئینسانی کوردی نەخوێنێتەوە، ئێوە لەو بارەیەوە چۆن شوناسێك دەدەن بە چەمکی مۆدێڕنییەت؟

ڕێبوار سیوەیلی: ڕەنگبێ ئەگەر بمانەوێ بەشێوەیەکی تەندروستانە قسە لەم بابەتە بکەین و بیبەستینەوە بە پڕۆژەی تاکە کەسیی ڕۆشنبیری کوردییەوە من پێموایە سێ خاڵی سەرەکی دەبێ لە ڕۆشنبیردا هەبێ کە ئەو دەکەنە مرۆڤێکی مۆدێڕن، 1- من پێموایە کە ڕۆشبیر بە تایبەتی کەسێکی کە لە کایەی ڕۆشنبیریی کوردیدا کاردەکات دەبێ پڕۆژەیەکی هەبێت کە من ناوی دەنێم پڕۆژەی خۆناسین. یانی فەردانییەتی ئەو دەبێ موشکیلێکی مەعریفی بێت لەبەر دەمیدا، دەبێ خۆ دروست کردن، خۆ بەفەرد کردن، ئەوەی کە خاوەنی خودێك بێت، بابەتێك بێ بۆ فیکری ئەم مرۆڤانە، کەواتە ئەوەی کە ئێمە خود بکەینە بابەتێك بۆ فکر ئەمە خاڵێکی زۆر جەوهەرییە بەلای منەوە کە لە هەمان کاتیشدا هەم کارکردنە بە فیکری مۆدێڕن، هەم خۆ مۆدێڕنیزە کردنیشە لەسەر ئاستی دروست کردنی تاکایەتییەوە، چونکە لە بیرمان نەچێ، یەکێ لە خاڵە هەرە جەوهەرییەکانی فیکری مۆدێڕن بەرگری کردنە لە تاکایەتی و فەردانییەت و ئەو شتەی کە پێی ئەوترێ (تشخّل)، بەکەس بوون، پڕۆژەیەکە کە ئێمە لەگەڵمانا لە دایك نابێ، بەقەدەر ئەوەی دەبێ بە پرۆسەیەکی دوور و درێژی خۆبەکەس کردندا پێیدا تێپەڕێ و بەبڕوای من ئەو پڕۆژەیە بەر لەوەی پڕۆژەی هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا بێت پڕۆژەی تاکە کەسە وەك ڕۆشنبیر. ناکرێ ئێمە، خود، دروستکردنی خود، تاکایەتی خۆمان نەکردبێ بە پرۆژە و ئیدعا و بانگەشە بکەین بۆ گۆڕان لە ژیانی ئینسان یان لە پرۆسە کۆمەڵایەتییەکاندا. چونکە ئەگەر خودێکی بەتاڵ بێ ناتوانێ کاریگەرییەکی هەبێ لەسەر گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگا، واتە خود دەبێ خودێکی تۆکمە بێ، ئەبێ خاوەنی ئیرادەیەکی تایبەت بە خۆی بێ، دەبێ تێگەیشتنی هەبێ لەسەر چەمکەکانی وەك ئازادی و سەربەستی، ئەمجار دەتوانێ خودێکی کارا بێت، کە کاریگەرێتیشی هەبێ لەسەر پرۆسەکانی کۆمەڵگا. خودی بەتاڵ خودێکە کە لەهەر کاتێکا مەترسی ئەوەی هەیە تێکەڵ بەجەماوەری خەڵك ببێتەوە، و ئێمە لە پرۆسەی شکڵگیری ڕۆشنبیری خۆماندا دەیان جار ئەو ئەزموونەمان هەیە. بۆ نموونە ئەزموونی شەڕەکانی ناخۆ تەنیا لە مەیدانی جەنگدا ڕوویان نەداوە، بەڵکوو لە نووکی قەڵەمی ڕۆشنبیرەکانی ئێمەشەوە وزەی خۆیان وەرگرتووە، وزەی مەعنەوییان وەرگرتووە، ئەگەرچی زاراوەی مەعنەوی بۆ ئەو مەبەستەی ئێمە ڕەنگ بێ کەمتر دەست بدا، بەڵام بەشداری کردنی ڕۆشنبیرانی ئێمە لەو شەڕە دوابەدوای یەکانەدا و ستایشکردنی جەنگ بەشێك بووە لە پڕۆژەی ڕۆشنبیری کوردی، بەڵام دەبێ تێبگەین ئەوە ڕۆشنبیرییەکە کە

خاوەنی خودێك نییە بتوانێ ڕووبەڕووی هەموو ئەو دیاردانە بێتەوە کە زیان بە کۆمەڵگای مرۆڤ دەگەیەنن و ڕێگا لەبەردەم دروست بوونی چالاکیی کۆمەڵگا و پەروەردەبوونی مرۆڤی تەندرووست ساز بکا. کەواتە هەر شکڵگیریی ڕۆشنبیری ئێمە و کائینێك بەناوی ڕۆشنبیر لە وڵاتی ئێمە بۆ خۆی دەلیلێکە لەسەر ئەوەی کە بە خودبوون و بەکەس بوون یەکێك نەبووە لە پڕۆژە بنەماییەکانی ڕۆشنبیری کوردی. خاڵی دووەم پێموایە ئەم تاکە کە خودێتی خۆی کردۆتە پڕۆژەیەك ئەبێ ئاگابێ و وشیار بێ بەو بەستێنە مێژوویی و کولتوورییەی کە خۆی تێیدا دەژی، ئالێرە دایە کە کێشەی سوننەت و مۆدێڕنیتەش سەر هەڵئەدا، ئینجا لێرەدایە کە کێشەی سوننەت و مۆدێڕنیتە دەبێتە جێی پرسیارێك بۆ ئەم خودە هوشیارەی کە دەبێ خودبوونی خۆی لە پێشدا یەکەم پڕۆژەی بێ.

هۆشیاری بەرانبەر بە بەستێنێکی مێژوویی و کولتووری لەهەمان کاتیشدا هوشیارییە ئەگەر ڕەخنەگرانە بێت. کەواتە مەرجمان هەیە بۆ جۆری هوشیارییەکە. هوشیارییەك بێت لەسەر بنەمایەکی ڕەخنەگرانە و پرسیارئامێزەوە لەو بەستێنە مێژووییەی کە ئێمە تێیدا دەژین. بۆ ئەمەشیان دیسان بەڵگەیەك دێنمەوە لەبارەی مێژوونووسیی کوردیدا. ئێمە تا ئێستا بەدەگمەن، هوشیارییەکی ڕەخنەگرانەمان لە نووسینەوەی مێژوی خۆماندا بەکار بردووە، هەمیشە خوێندنەوەمان بۆ مێژوو نۆستالێژیانەی تەسلیمئامێز بووە. کە تێیدا دەبێ ئەو شتەی ناو مێژووی کوردە بە پاکی و پوختەیی و بێگوناه بخرێتە ڕوو، خاڵێکی هەرە جەوهەری بووە. نموونەی ئەو خوێندنەوەیەمان نەك هەر لە پەنجەکانی دەست تێناپەڕێ بەڵکوو ناگا بە ژمارەی پەنجەی یەك دەستیش. ئێمە لەو گەڕایشە خاوەن دەسەڵاتەی ناو مێژووی کوردیماندا، یەك جۆر تەماشای مێژوومان کردووە، ئەویش ئەوەیە کە میللەتێك هەیە ناوی کوردە و ئەو میللەتە مێژوویەکی هەیە و مێژووی ئەو میللەتە پڕە لە بەڵگەی بێگوناهییەکانی ئەم میللەتە. مێژوونووس وای بیرکردۆتەوە کە ئەو وەك حەقیقەتزانێك ئەیهەوێ ئەم ڕەوتە، ئەم ئاراستە مێژووییەمان بۆ ڕوون بکاتەوە و هیچیتر ئەویش لەسەر ئەساسی چەند بەڵگەیەکەوە کە دیسان بە مرووری زەمان ئەو بەڵگانە دەکەونە ژێر پرسیارەوە، هەروەکوو مەتنێکیتر دەبێ تەئویلی تایبەتیان بۆ بکرێ، ئەم خاڵە وای کردووە کە هۆشیاریمان لە ناو ئەو بەستێنە و ئەو زەمینە کولتوورییەی تێیدا ئەژین، هوشیارییەکی ڕەخنەگرانە نەبێت. خاڵێك لێرەدا ئەوەیە کە ئێمە ڕەخنە وەکوو جۆرێك لە دوژمنایەتی کردن تێگەیشتووین، وەکوو بەکەم گرتنی تێگەیشتووین، پڕۆسەی ڕەخنە لای ئێمە نەبۆتە پڕۆسەیەکی فیکری، تەحلیلکردن، هەڵسەنگاندن و ئەنجام بەدەستەوە هێنان، بەڵکوو وشەی ڕەخنە هەمیشە هاومانای سووکایەتی و... بووە کە واتە ئەم مرۆڤەی کە دەبێ خودێکی هوشیار بێت و ئەم هوشیارییە دەبێ پێوەندییەکی ڕەخنەگرانە بە ئێستا و ڕابردووی مێژوویی و کلتووری و ژیاری خۆیەوە دەستنیشان بکا. ئێمە بەداخەوە لە پڕۆسەی شکڵگیریی ڕۆشنبیریی کوردیدا ئەمەشمان زۆر کەمە، هەر بۆیە ئەو کەسانەش کە بەم ئاراستەیە کاردەکەن دیسان دەبنەوە ئەو کەسانەی کە کۆمەڵگا بە بەدگومانیان دەزانێ.

کەواتە دەمهەوێ ئەوە بڵێم کە وشیار بوونێکی ڕەخنەگرانە بەرانبەر بە بەستێنێکی مێژوویی بۆ خۆشی بەشێکە لە مۆدێڕن بوون. لە ناو کایەی ڕۆشنبیریدا ئەمانە لێكپساو نین، بۆوەی مۆدێڕن بین دەبێ خاوەنی خودێك بین، دەبێ ئەو خودە، ئەو پڕۆژەیە لەسەر بناغەی تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانەوە بێ، کەواتە لێرەدا ڕەخنە و مۆدێڕنیتە لێکدی نزیك دەبنەوە، یانی ڕەخنە دەبێتە یەکێ لەمەرجەکانی مۆدێڕن بوون. ئەو مرۆڤەی کە پێویستە ئاوا هوشیارییەکی ڕەخنەگرانەی هەبێت بەرانبەر بە فەزای مێژوویی خۆی دەبێ چاوی کراوەش بێ لە ئاست مێژوویەك، و شارستانییەتێك لە بازنەیەکی گەورەتردا کە بازنەی مرۆڤایەتییە، یانی تەماعمان هەبێ بۆ وەی بەشداری بکەین لە دروست کردنی شارستانییەتی مرۆڤایەتیدا. یانی مرۆڤی مۆدێڕن کەسێکە کە نە ناسنامەی تاکایەتی خۆی تینوێتی دەشکێنێ، نە ناسنامەی قەومی و نەژادی خۆی، بەڵکوو هەمیشە هەڵپەی ئەوەی هەیە کە خۆی لە بەستێنێکی گەورەتردا، لە بازنەیەکی گەورەتردا ببینێتەوە کە بازنەی مرۆڤایەتییە، ئالێرەدایە کە بە مرۆڤایەتی کردنی خودێك سەر هەڵدەدا. من تەنیا وەختێك دەتوانم کە خودی خۆم وەك بوویەکی جیهانی بخەمە ڕوو و بەشداری بکەم کە لەناو بەستێنی مێژوویی خۆشمدا بووبم بە پڕۆژەیەك. پێموایە ئەو سێ خاڵە، سێ خاڵی زۆر جەوهەرین کە بەداخەوە ئەگەر ڕۆشنبیری کوردی یەکەمیانی کردبێ دووهەمیان بۆی بۆتە قەبر و ئیتر نەیتوانیوە لە ناسنامەی ناسیۆنالیستی خۆی، خۆ دەربازکا و ئەمەش بۆتە ڕێگر لەبەر دەم ئەوەی کە ئەو تەماعی هەبێ بۆ بەشداری کردن و تەماعی هەبێ بۆوەی کە مێژووی کورد بە شێوەیەك بخوێنێتەوە کە لەهەمان کاتدا کە مێژووی بە قوربانی بوونی ئێمەیە، مێژووی بەشداری کردنی ئێمەشە لەناو بەستێنێکی جیهانی و ئینسانگەرایانەدا. ئالێرە دایە کە ئێمە نرخی مرۆڤێکی وەك نالیمان بۆ دەردەکەوێ کە یەکێکە لەو ڕۆشنبیرانەی کە ئەتوانین بڵێین هەوڵدانی زۆرکارا و بنەشەیی هەبووە لەڕێی دروست کردنی گوفتەمانێك یا «دیسکۆرس، discourse»ێکی شێعرییەوە، کە لە ئاستی تاکایەتی، تاقیکردنی فەردانییەتی خۆی بۆ ئاستی ئەتنیکی (قەومی) خۆی، دواجار بپەڕێتەوە بۆ ئاستێکی بەرفراوانتر کە بە بڕوای من لای نالی هەوڵدانێك هەیە بۆ بەرهەمهێنانی هیومانیزمێك یا مرۆڤخوازییەك، بەپێی هەلومەرجێکی کوردیانە. نازانم ئەو قسەیە لەڕووی زانستییەوە تا چەندە ڕاستە، بەڵام لە شێعرەکانی نالیدا بەڵگەی زۆری ئەوە هەیە کە نالی کەسێکی لێبوردەیە، هەڵگری مودارایەکی شێعرییە، شێعر لای ئەو هەڵکردنە لەگەڵ مرۆڤدا، هەڵکردنە لەگەڵ خوددا، هەڵکردنە لەگەڵ مرۆڤایەتیدا و هەڵکردنە لەگەڵ مێژوویەکیشدا کە ئەو تێیدا ژیاوە. ئەو نموونەیە لە ئەدەبیات و مێژووی فیکری ئێمەدا زۆرکەم دووبارە بۆتەوە و ئەمەش بەشێکی زۆری دەگەڕێتەوە بۆ ئەو چوارچێوە پرسیارکوژەی کە تێیدا ناهێڵێ مرۆڤی تاك سەرهەڵبدا و ناهێڵێ دیدێکی ڕەخنەگرانە دروست بێ بۆ خوێندنەوەی

ڕابردوو و ئێستای خۆمان. دیدێکی پرسیارکوژ باوی هەیە و ئەم دیدەش بۆ خۆی دەبێتە قەبرێك کە ناهێڵێ مرۆڤی ڕۆشنبیری ئێمە تەماحی دیدێکی ئینسانگەرایانەی هەبێ. ئەم دەردە هەرتەنیا ئێمەی نەگرتووە، بەڵکوو دەتوانم بڵێم بەشێکی زۆری ئەو ڕۆشنبیرانەشی گرتۆتەوە کە لەناو بەستێنی مێژوویی خۆرهەڵاتیانەدا دەژین. بۆ نموونە عەرەبەکان، ئەوان لە ئاستی زۆرگوتاردا توانیویانە زۆر لەو کێشانەی ڕێگری مەعریفەن بپەڕنەوە و چارەسەریان بکەن، بەڵام لە بەردەم کێشەی بوونەوەرێکی وەك کورددا ئەوان دیسان لەناو ئەو قەبرە ناسیۆنالیزمگەرایانەی خۆیاندا گیر دەخۆنەوە و ئێمە لەوێدا کە دەبێ هەڵوێستی ئەوان بەرامبەر بە ئینسانی کورد و کێشەی کورد ببینین تا بۆشمان دەرکەوێ کە ڕۆشنبیری ئەوان لەکام بازنەدا قەتیس ماوە. بەهەمان شێوە پێموایە ڕۆشنبیرانی فارس زمان گیرۆدەی یەکێك لەو بازنانەن و دەبێ کارەساتەکان بەسەر میللەتانی وەك کورددا ڕووبدەن و ئێمە بێدەنگی ئەوان هەست پێبکەین، بۆچی کێشەی مرۆڤی کورد نەبۆتە کێشە بۆ ڕۆشنبیری فارس؟ ئەمە بۆ خۆی پرسیارێکە. بەڵام ئێمە بەر لەوەی ئەوان تۆمەت باربکەین بەو پرسیارە دەتوانین ئەوانی پێبخوێنینەوە.

عەبدولخالق یەعقووبی: ئێستا وەکوو چۆن کۆمەڵگای کوردی لە قۆناغی تێپەڕیندایە لە دنیایەکی نەریتی و سوننەتییەوە بەرەو دنیای مۆدێڕن، دیارە هەر بەو نیسبەتەش زیهنییەت و هزر و بیر و ئەندێشەی ئینسانی کوردیش لە قۆناغی تێپەڕین دایە، لە دنیایەکی سوننەتی بەرەو دنیایەکی پێشمۆدێڕن یا مۆدێڕن، ئەم تێپەڕینە دیارە جۆرێك سەر لێشێواوی و قەیران دەخاتە شوناس و بیر و ئەندێشەی ئینسانی کوردەوە، من پێموایە ئەگەر ئێمە وەك کۆمەڵگایەکی جیهانی سێهەمی جارێك بە نیسبەتی ڕۆژئاوا دواکەوتوو بین بە نیسبەتێکیتریش واین، چونکا بەردەوام لەژێر دەسەڵاتی کۆمەڵێك دەوڵەتی ناوچەییدا بووین، بە نیسبەتی ئەودەوڵەتە ناوچەییانەش دیسان هەر جیهانی سێهەمین، یانی مرۆڤی کورد لەچاو مرۆڤێکی فارس یا لەچاو مرۆڤێکی تورك یا لەچاو مرۆڤێکی عەرەب بە دوو قات زیاتر جیهانی سێهەمییە، جارێك جیهانی سێهەم بە نیسبەتی ڕۆژئاوا، جارێك جیهانی سێهەم بە نیسبەتی دەوڵەتە ناوچەییەکان. ئەمە وای کردووە کە ئاستی پارچە پارچە بوون و لێكترازانی وجوود و ماهییەت و شوناسیی ئینسانی کورد زیاتر بێت. ئێستا پرسیارەکە ئەوەیە ئێمە بۆ ساخکردنەوەی ئەو شوناسە شێواوەی کە دەسەلاتە زاڵەکان، چ ڕۆژهەلات کە وەك شەرق ناسی ئێمەی ناساندووە و چ ناوچەییەکان کە وەك بەشێك لە سەروەت و سامانی خۆیان ئێمەیان ناساندووە ڕۆشنبیری کورد دەبی پڕۆژەی مۆدێڕن بوون لە کوێوە دەست پێبکا؟ ئایا خوێندنەوەی ئێمە دەبێت وەك خۆت ئاماژەت پێکرد لە خودناسییەوە دەست پێبکات؟ ئایا لە پەنا بردن بۆ چەمکەکانی دنیای دەرەوە دەست پێبکات؟ ئەگەر بمانەوێت پڕۆژەی ڕۆشنبیری کوردی، پڕۆژەیەك بێت کە بتوانێت لەو دەرفەتە کەمەی کە هەیەتی بە جۆرێك لە جۆرەکان تەجرەبە تاڵەکانی ڕابوردوو دووپات نەکاتەوە، بەڵکوو بە شێوەیەك ڕێگایەکی تازە بگرێتەبەر لە ئاستی پڕۆژەی ڕۆشنبیری دەبێت چ ئاراستەیەك بگرێتەبەر؟

ڕێبوار سیوەیلی: بێگومان وەك خۆت ئاماژەت پێکرد هۆوییەتی ئێمە یا شوناسی ئێمە ئەگەر بووبێتە شوناسیش شوناسێکە بە هەتیوی و شوناسێکی چەند پارەیە و ئەمەش کێشەی زۆر گەورەی بۆ ئێمە دروست کردووە. لە ڕاستیدا ئەبێ ئێمە بپرسین بۆ شوناسی ئێمە شوناسێکی چەند پارەیە؟ کێ و چ زرووفێکی زەمانی و مەکانی لە چەندپارەیی کردنی شوناس و کاراکتەری ئێمەدا ڕۆڵی بینیوە؟ من پێموایە چەند هۆکارێك لە پارچە پارچە کردنی شوناسی ئێمەدا ڕۆڵیان هەیە. هەندێك لەو هۆکارانە ئەسڵەن لە بناغەدا بەرنامەی سیستماتیکانەی ئەویتر بوو بۆ ئەوەی شوناسی ئێمە بکاتە شوناسێکی چەند پارە. ئەگەر ئێمە لەوێوە دەست پێبکەین کە کوردستان یەکەمین یا کوردەکان یەکەمین میللەتی یا نەتەوەی یا گرووپی ئەتنیکی بەپێی ئەو سەردەمە نزیك بوون لە دەوڵەتی ئیسلامییەوە، هەر لە سەرەتای خۆیەوە، لە سەردەمی فتووحاتەوە، تەماشا ئەکەین ئیتر پرۆسەی بەخشینی شوناسێك بە کورد بۆتە بەشێك لەپرۆژەی عەرەبە موسوڵمانەکانی سەرەتا، عەرەبە موسوڵمانەکانی سەرەتا کە کوردیان بینیوەتەوە وەك ڕێگرێك لەبەردەم فتووحاتدا هەوڵیان داوە کە شوناسێکی تایبەت بدەن بە کورد تا لەو ڕێگەیەوە دەستەمۆی بکەن. ئەو شوناسەش بە عەرەب کردنی کورد بووە. ئەوە ئەو شوناسەیە کە عەرەبە موسوڵمانەکانی سەرەتا، گەڕیدەکان، مێژوونووسەکان، جوغرافیزانەکان ئەکەونە خەملآندنی دیسکۆرسێك یا گوتارێك کە بە پێی ئەو گوتارە ئەسڵ و ڕەسەنی کورد ئەگەڕێتەوە بۆ سەر عەرەب. لەو ڕێگەیەوە ئێمە دوای ماوەیەك، دوای سەدەکانی ناوەڕاست بە کۆتایی هاتنی سەدەکانی ناوەڕاست تماشا ئەکەین ئەم پرۆسەیە لەوەی کە پرۆسەیەك بێئەویتر بەسەرمانا فەرزی بکات دەبێتە پرۆسەیەك کە ئەمجا بۆخۆمان قەبووڵی دەکەین. لە یادداشتەکانی مەئموون بەگی کوڕی بێگەبەگی پادشای شارەزوورەوە کە چەند ساڵێك پێش نووسینی شەرەفنامە نووسیونی، هەتاکوو شەرەفنامەی شەرەفخانی بەدلیسی، هەتاکوو مەلا مەحموودی بایەزیدی، هەتاکوو مێژوونووسانی سەدەی بیستەممان، ئێمە کارمان لەسەر ئەوە کردووە کە کەسایەتی و ڕەگ و ڕیشەی ئەم میللەتەی کە کوردە بیگێڕینەوە بۆسەر عەرەب، کەواتە لە پرۆسەی بەعەرەب کردنەوە کە ئەمە دیارییەکە ئەویتر پێمان دەبەخشێ تا ئێمە خۆمان نەبین، یانی خاوەنی ئەو زاتە نەبین کە تیایدا منی کوردی دەخەملێ، پرۆسەکە تەبدیل دەبێ بە پرۆسەی خۆ بە عەرەب کردن. ئەنجام ئەم منە بەتاڵ دەکرێتەوە، کە بەتاڵ دەکرێتەوە بێگومان جێگای هەر شوناسێکیکەی تیا ئەبێتەوە کە ئەویتر پێیت ئەبەخشێ. ئەویتر یەکەمجار منی کوردی بەتاڵ ئەکاتەوە بۆ ئەوەی منی خۆی یا موسوڵمان بوونی خۆی گەورەتر نیشان بدا لەوەی کە هەیە، لەڕێی بچووك کردنەوەی منی کوردییەوە، وردەوردە ئەم منە کوردییە ئەوندە لاواز دەبێ و ئەوندە هەست بە دڵنیایی دەکا لەوەی کە بەڵێ، بەرژەوەندییەکانی پارێزراون تەماشا دەکەین تا خۆی دەکەوێتە سەر ئەوەی خۆی بە عەرەب

بکات. هەر خۆی ئەو شوناسە وەربگرێت و بە شوناسی ڕاستەقینەی خۆی بزانێ کە ئەویتر لە بناغەدا پێی بەخشیوە. ئەوە پارە بوونێکیتری شوناسی ئێمەیە. ئەوەم لەبیرچوو کە پێت بڵێم بەر لە هاتنی ئیسلام شوناسی ئێمە ئەگەر ئایینی زەردەشتی، ئایینی چەوساوەکان بووبێ تا فەترەی ساسانیش، تا ئەوەی کە لە دەوڵەتی ساسانیان ئیتر ئەبێتە ئایینی ڕەسمی دەوڵەت و شکڵە توودەییەکەی خۆی لە دەست دەدا، شوناسی ئێمە لەسەر بناغەیەکی زەردەشتیانەوەیە، بەڵام بۆ کورد لە لەحزەیەکدا واز لە زەدەشتییەت ئەهێنێ؟ چونکا ئیتر ئەیەوێ لە هەوڵی شکڵگیری شوناسێکی تایبەت بە خۆی دابێ. ئیسلام ئەم موژدەیەی پێدا بەڵام موسوڵمانە سەرەتاکان دیسانەوە شوناسی کوردی پارە ئەکەنەوە، پارچە پارچەی ئەکەنەوە یانی دووری ئەخەنەوە لەوەی کە خۆی بێ، بەڵکوو شتێکی پێئەبەخشن کە خۆی نییە.

کورد دیسان لە مەئموون بەگەوە، لە کۆتایی سەدەکانی ناوەڕاستەوە خۆی ئەکەوێتە سەر ئەوەی کە شوناسی خۆی پارچە پارچە بکا و ئەم پارچە پارچە کردنە ئەتوانم بڵێم هەتا سەدەی بیستیش لە بواری مێژوونووسیی ئێمەدا بەردەوامی خۆی هەیە. ئێمە چەندین سەرچاوەمان هەیە کە تیایدا ئەسڵ و نەسەبی کەسایەتییە ناودارەکانی کورد دەگێڕنەوە سەر یەکێك لە کەسایەتی یا سەدارە موسوڵمانە عەرەبەکان یا ئەیگێڕنەوە سەر بنەماڵەیەکی عەرەب و لێشمان تێکئەچێ شەرەفخان گەرایشێکی بە فارس کردنی هەیە، بنەماڵەی خۆی بۆ نموونە دەباتەوە سەر گۆشاسبی بیستەمین پادشای فارس، لە کاتێکدا کەسێکی وەکوو مەلا مەحموودی بایەزیدی گەرایشێکی بە تورك کردن یا بە عەرەب کردنی بەدەوی هەیە، یانی کورد دەباتە سەر عەرەبە بەدەوییەکان، ئەو عەرەبانەی کە لە ناوچوون. بەم شێوەیە لە دوای دامەزراندنی دەوڵەتە ڕەسمییەکانی ئەم ناوچەیە ئەوە دیسان قۆناغێکی دیکە و هەریەکەیان بە پێی توندوتیژی دیکە دەوڵەتی مۆدێڕنی ناسیۆنالیست کە لەم ناوچەیەدا دروست ئەبن ئەوانیش دیسان لە چەند پارەکردنی شوناسی کوردییا ڕۆڵێکی ڕاستەقینەیان دەبێ، عەمەلەن من دەمەوێ بڵێم کە کورد وەك کائینێك، وەك مرۆڤێك بواری مۆدێڕن بوونی بۆ نەماوەتەوە، یەعنی هەموو ئەو زەمینانەی لەژێر پێهێناونەتەدەر کە تیایدا کورد دەتوانێ کائینێکی مۆدێڕن بێ. ئەمەش کێشەیەکی گەورەی بۆ ئێمە دروست کردووە. ئێمە لەڕووی عەقڵی و فیکرییەوە یەقینڕێژ کراوین. وەختێك عەقڵ و فیکرت یەقینڕێژ کرابێ ئیتر هەر لیباسێکی کە لەبەرکەی وانموود کردنە. بۆ نموونە ئەگەر لیباسی مۆدێڕنی لەبەرکەی و ئیدعای مۆدێڕن بکەی وانموود کردنە و ئیدعایەکە بۆوەی کە تۆ ئەتەوێ مۆدێڕن بی ئەگینا لە بناغەدا تۆ زەمینەکانت لێ سەندراوەتەوە. ئەوەی کە هەیە کۆمەڵێ هەوڵدانە، کۆمەڵێ هەوڵدانە لە بەشە جیاوازەکانی ئەم هەرێمەدا، ئەم پانتایە جوغڕافیەدا کە کوردستانە و، ئەم دەنگانەش بێگومان ڕووبەڕووی کێشەی زۆر گەورە دەبنەوە، ڕووبەڕووی تۆمەتی زۆر گەورە دەبنەوە.

ئەو دەنگانەی کە پێشتر باسم کردن ئەگەر ئەمڕۆ لە کوردستانی ئێمەدا کۆمەڵێك دەنگی مۆدێڕن هەبن یا کۆمەڵێك دەنگ هەبن کە بیانەوێ جیاواز لە ئەو بەستێنە مێژووییەی خۆیان تیا ئەژین و ئەو بەستێنە کولتوورییەی کە زاڵە، کار بکەن، بە بڕوای من هەر تەنیا ئیدعا کردن بۆ مۆدێڕن بوون و بەکار هێنانی چەمك و زاراوەی وەرگیراو یا وەرگێڕاو یا با بڵێین داهێنراو لەلایەن ئەو کەسانە و ئەو دەنگانەوە بەس نییە. بەلای منەوە مۆدێڕن بوون لە هەمان کاتیشدا قەبووڵ کردنێکی ئەخلاقیانەی ژیانی مۆدێڕنە. ناکرێ ئێمە چەکدار بین بە فیکری مۆدێڕن بەڵام لە ئاستی ئەخلاقی کۆمەڵایەتیدا، لە ئاستی پێوەندییەکانماندا و لە ئاستی ڕەفتاری ڕۆژانەماندا سوننەت دووپات بکەینەوە. من لەگەڵ ئەوەدا کە ستایشی هەموو دەنگە مۆدێڕنەکانی ناو ڕۆشنبیریی کوردی ئەکەم، لەگەڵ ئەوەدا کە پشتیوانی تەواوی ئەو کارە فیکریانە دەکەم و جێی خۆشبەختیمن، بەڵام گلەییەکی یا با بڵێین ڕەخنەی توندیش ئاراستەی هەر کەسێك دەکەم کە بەناوی مۆدێڕنەوە بە چەمکەکانی مۆدێڕن قسە ئەکا، بەڵام ناتوانێ ڕەفتاری مۆدێڕنانەی هەبێ.

ئێمە وەك مرۆڤ هەریەکەمان ئەتوانین خاوەنی هەڵەی خۆمان بین و بکەوینە ناو بازنەیەکەوە کە زەحمەت بێ بە بێجەریمەدانی زۆر، باجێکی زۆر، لێی دەربچین، بەڵام خاڵی جیاوازی لە بەینی دیکتاتۆرییەتی ڕۆشنبیر یا هەڵەی ڕۆشنبیر و هەڵەی جەللادێکدا ئەوەیە کە ڕۆشنبیر ئەگەر هەڵەیەکیش بکا زیانمەندی یەکەم خۆی دەبێت، بەڵام جەللاد وەختێك هەڵە دەکا زیانی هەڵەکەی خەڵقانی دیکە ئەگرێتەوە. ئالێرەدایە کە دیوارێك هەیە یا جیاکارییەك هەیە لە بەینی ئەوەی کە ڕۆشنبیر هەڵە بکا یا هەر کەسێکی کە هەڵە بکا. هەڵەی ڕۆشنبیر هەڵەیەکی قورسە و قورساییەکەی تەئسیرێکی خراپی دەبێ لە سەر خەڵکدا و ناکرێ ئێمە چەکدار بین بە چەمکە نوێیەکان بەڵام بە زیهنیەتێك لە ژیانی ڕۆژانەماندا، لە مامڵەماندا لەگەڵ خوێندکاران، لە مامڵەماندا لەگەڵ هاوسەرەکان، لەگەڵ منداڵەکان، لەگەڵ ئەو شەقامەی پیا تێئەپەڕین، لەگەڵ درەختەکان، ناکرێ ئێمە تەقلیدیانە ڕەفتار بکەین.

لە بواری گروپ، ئێمە ئەمڕۆ ئەبینین هەر ڕۆشنبیرە مۆدێڕنەکانی ئێمەن کە بوونەتە چەندین گروپ، هەر ڕۆشنبیرە مۆدێڕنەکانی ئێمەن کە ناتوانن کاری هاوبەش پێکەوە بکەن، هەر ڕۆشنبیرە مۆدێڕنەکانی ئێمەن کە ئەتوانن قسە لەگەڵ یەکتر نەکەن، هەر ڕۆشنبیرە مۆدێڕنەکانی ئێمەن کە بە جۆرێك لە جۆرەکان دەتوانن عەزیەتی ڕۆحی نەوەی نوێ بدەن. هەر لە ناو ڕۆشنبیرە نوێکانی ئێمەدایە جۆرێك لە لووتبەرزی و جۆرێك لە با بڵێین شانازی کردنی بێسنوور بە خۆیانەوە هەیە، بە بڕوای من ئەمە پارادۆکسێکە لە زاتی ئینسانی ڕۆشنبیردا، ئەگەر خودێك خودێکی کامڵ بێت و خودێك خۆی ڕزگار کردبێ لە هەموو ئەو شتانەی لە ئەو هێزانەی کە ئەیانەوێ ئەو خودە بەتاڵ کەنەوە، بە بڕوای من دەبێ ئەو خودە لە ڕۆشنبیرا تەحقیق بووبێ، بەڵام نائومێدانە دەڵێم کە ئێمە کاری جوان دەکەین بەڵام ئەو هاوئاهەنگییەی کە پێویستە کار و بەرهەم گرێ بداتەوە بە

شەخسیەتی نووسەرەوە زۆر زۆر کەمە و ئەوە یەکێکە لەو کێشە ئەخلاقیانەی کە ڕۆشنبیری مۆدێرنی ئێمە، هەر تەفسیرێکمان هەبێ بۆ مۆدێرن، پێوەی دەتلێتەوە. ڕەنگبێ ئەوەش بەس بێ بۆ ئەوەی ئەنگیزەی بەردەوامی خۆناسیمان لا دروست کاتەوە، ئەنگیزەی بەردەوام خۆدروستکردنمان لا دروست بکات وەکوو فەردێك، وەکوو ئینسانێکی سەربەخۆ، چونکا خۆدروست کردن شتێك نییە ئێمە بڵێین لە میانەی قۆناغێکی تەمەندا خۆمان دروست ئەکەین و ئەمجار ئەڕۆین پڕۆژەکانی ترمان جێبەجێ دەکەین.

پڕۆژەی خۆدروستکردن پڕۆژەیەکە تا مرۆڤ هوشیاری کار بکا، عەقڵی کار بکا، دەبێ بەردەوامیش بێ لە سەری. بۆیە لە هەمان کاتا کە من هەوڵدانە جدییانەی ناو کایەی ڕۆشنبیری و دروستبوونی ئەو گوتارە تازانەی ناو ڕۆشنبیری کوردی دڵخۆشم دەکەن، ئەوندەش ڕەفتاری هەڵگرانی ئەم گوتارە دەمخاتە بەردەم جۆرێك لە تەئەمول و ئەوەشم بۆ ئەسەلمێنێ کە پارادۆکسێك لە زاتی ئەم کەسەدا هەیە، مەعریفە نەیتوانیوە، مەعریفەیەکی ئەخلاقیانە بێ و ئەخلاق پەی نەبردووە بە بازنەی مەعریفی.

عەبدولخالق یەعقووبی: باشە کاك ڕێبوار ئێمە ئێستا لە مەیدانی ڕۆشنبیریی کوردیدا جۆرێك کایە کردنمان بە هەندێك چەمکی مەعریفی هەیە، هەروەك خۆشت ئاماژەت پێکرد کۆمەڵێك گرووپی لێكجیاواز جیابوونەتەوە بۆوەی کە کار بکەن لەم پانتاییەدا، بەڵام بەراستی پێوەندیی نێوان ڕۆشنبیری مۆدێرنی کورد و مەعریفە چۆن دەبینی؟ ئایا ئەو پێوەندییە، ئەو پێوەندییە تۆکمەیەیە کە دواجار کەڵەکە کردنی مەعریفە ببێتە هۆی قووڵبوونەوە بە ناو ڕەهەندەکانی مەعریفەدا، یان نا، زۆرجار وا هەست دەکەین کە ئەو کەڵەکە کردنە هەر لە ئاستی کەڵەکە بوونێکی ئەندازەیی و ڕێژەییدا دەمێنێتەوە، پێت وانییە ئەو کایانەی کە ئەوڕۆ بە ناوی مۆدێرنخوازی دەکردرێت زیاتر کایە کردن بێ بە چەمکەکانی مەعریفی وەك ڕووکەشی چەمکەکان، یان لە ڕاستیدا کایەکردنێکی جیدی بێ بەو چەمکە مەعریفیانە بۆ خوێندنەوەی گۆشە نووتەکانی بوونی مرۆڤی کورد، کۆمەڵگای کورد، مێژووی کورد، بە ڕاستی ئێمە تا چەندە زیانمان بینیوە لەوەی کە وەك خۆت باست کرد لە بری پێوەندییەکی قووڵی مەعریفی زیاتر ئەمە پێوەندییەکی ڕووکەشی مەعریفییە، گەلێ جار پێوەندی عاتیفیمان هەیە بە مەعریفەوە، بە فیکرەوە ئەوە تا چ ئاستێك ئەوڕۆ ڕۆشنبیری کوردی تووشی گیروگرفت کردووە؟

ڕێبوار سیوەیلی: مۆدێرنبوون شتێك نیە ئێمە بەر لە داهێنانێکی مۆدێرنانە ئیدعای بۆ بکەین، دەنا هەر وەکوو ئیدعایەك دەمێنێتەوە، هەر لە مێژووی مۆدێرن بوونیشدا بە ئەسەرێك، بە تەرزێك لە تەفەککور وتراوە تەفەککوری مۆدێرن کە واتە هەمیشە شوناسەکە دوای ئەنجامدانی کارەکە هاتووە، کەچی ئێمە بە پێچەوانەیە، لای ئێمە ئیدعاکە لە پێشەوە دێ، بێ ئەوەی ئێمە بەرهەمێك ببینین.

یەعنی بەرهەمەکە خۆی نابێتە ئەوەی سەرنجی ئێمە ڕابکێشێت و بڵێ ئەم بەرهەمە، زیهنیەتێکی مۆدێرن بەرهەمی هێناوە، بەڵکوو هەر زەینیەتەکە خۆی بەر لەوەی بەرهەم سەرهەڵدا ئیدعای مۆدێرنبوون دەکا. بەرهەممان هەیە هێشتا لە چاپخانە نەهاتووەتە دەرەوە، یا بەرهەممان هەیە هێشتا دەسنووسە و پاکنووسنەکراوە یان بەرهەممان هەیە هێشتا نەنووسراوە و لە زێهنی نووسەر دایە، بەڵام ئیدعای زۆر گەورەی بۆ دەکرێ بەر لەوەی ئەم بەرهەمە ئەسڵەن وجوودێکی ماتریاڵی هەبێ، وجوودێکی بەرجەستەی هەبێ لە ناو ئەو بەستێنەدا کە پێویستە ئەو بەرهەمەی تێدا بخولقێنێ، بۆیە ئەمەش من دەبەستمەوە دیسان بەو بونیادە زێهنیە تەقلیدی و سوننەتگەرایەی کە ئینسانی کوردی پێ پەروەردە کراوە.

حەز کردن لە جۆرێ لە بە خۆدا هەڵکوتن و لەم ڕێگەیەشەوە دوورخستنەوەی هەموو پرسیارێکی ڕەخنەگرانە لەوەی کە ئێمە چی دەکەین، لە ڕاستیدا ئەوە کێشەیەکی زۆر گەورەی ناو ڕۆشنبیری ئێمەیە کە ئەوندە ئیدعای تیایە ئەوەندە کردەوەی تیا نییە، ئەوەندەی کە ئێمە ئاراستە فیکرییەکان، کەسایەتییە فیکرییەکان، کتێبەکان و زاراوە مۆدێرنەکان بەکاردەهێنین بۆ گەیشتن بە پێگەیەکی کۆمەلآیەتی، ئەوەندە قووڵ بوونەوە و شۆڕبوونەوەمان نییە بە مانای فەلسەفی و کارکردییەکانی ئەو چەمك و مەفاهیمانەدا، ئەوەندە ڕۆڵمان نییە لە گواستنەوەی مەعریفە لە بەستێنێکەوە بۆ بەستێنی خۆمان، ئەمەش ئەوەی لێ‌سەوز دەبێ کە جۆرێك لە پاشاگەردانی سەرهەڵبدا. ئەوەندەی لە هەر شارێکی کوردستان ئیدعای مۆدێرن هەیە بڕوا ناکەم لە هیچ یەکێك لە شارە هاوشێوەکانی ولآتانی دراوسێی ئێمە یا خود با بڵێین هەتا جیهانی خۆرئاوادا بەو شێوەیە ئیدعا هەبێت. بۆ نموونە ئێمە چەندین ئیدعامان هەیە لەسەر پۆل ڕیکۆر، لەسەر میشیل فۆکۆ، لەسەر جاك دریدا بە بێ‌ئەوەی بەرهەمە ئەساسی و بنەماییەکانی ئەم ڕۆشنبیر و بیریارانە بە جیدی خوێندرابنەوە.

ناڵێم وەرگێڕدرا بن، چۆن مەرج نییە، ئەشێ ئێمە گرووپێك لە ڕۆشنبیرانمان هەبێ ئەو زمانە بزانن کە بتوانن لە ڕێی زمانی دووهەمەوە ئاشنا ببن، بەڵام ئیدعایەکە زۆر گەورەترە وەك لەوەی کە لە هەر شوێنێکی دیکەی ئەو دنیایەدا ئیدعا هەیە بۆ دروستکردنی ئینتیمایەك لەگەڵ ئەم جۆرە تەفەککورەدا.

جا بۆیە لێرەوە ئێمە ئەتوانین ئەمە بکەین بە پێوەر، ئایا ئەم جۆرە بەرخوردە توانیویەتی ببێتە ئیرتباتێکی مەعریفی یا تەنیا ئیرتیباتە لە پێناوی شتێکی دیکەدا کە هەرچییەك پێناسەی بکەین. بەهەر حاڵ مەعریفە نییە، یەعنی چونکا یەکێك لەو خاڵە جەوهەرییانە کە لە ئیرتیباتی مەعریفیا هەبێ جارێ ئەو مەعریفەیە دەبێ مەعریفەیەکی عەقلآنی بێت و دواجار ئێمە ئەزانین کە مەعریفەی عەقلآنی لە هەمانکاتا مەعریفەیەکە ڕەخنەگرانەیە، کەواتە هیچ وەختێك ئیدعا کردن یا با بڵێین خۆ بە مۆدێرن لە قەڵەم دان، ئەگەر لە هەمانکاتیشدا بریتی نەبێ لە دروستکردنی ئیرتباتێکی مەعریفی وەکوو ئیدعا ئەمێنێتەوە و ئەو

پاشاگەردانییە ساز دەکا کە هەموومان بە شێوەیەك لە شێوەکان بە دەستێوەی دەناڵێنین. ئێمە خەڵقانێك ئەبینین کە لەیەك کاتدا دەتوانێ فۆکۆیی بێ، دریدایی بێ، ڤیبەری بێ، ئاڵتۆسەری بێ، پۆپەری بێ. چەندین شوناسی مەعریفی بۆ خۆی دیاری بکا. بەڵام لە یەکشوێندا ناتوانێ ئێرتباتێکی مەعریفیانەی ئەم سەرچاوە فیکریانە دروست بکا لەگەڵ خۆیدا و لەگەڵ ئەو کێشانەدا کە ئەو لە کۆمەڵگای خۆیدا پیانەوە دەتلێتەوە و پێویستە چارەسەریان بۆ بدۆزێتەوە، هەر بە کۆمەکی ئەم سەرچاوە فیکریانە. ئەمە ئەم کێشەیە کە بە بڕوای من چ لەم دیو، چ لەو دیو، ئێمە بە دەستێوە دەناڵێنین و ئەمەش پاشاگەردانییەکی دروست کردووە، خاوەن گۆڤار و دەستگا ئەدەبی و فیکرییەکانیش لەم مەسەلەیەدا بەوەی کە پێوەرێکیان نییە بۆ ئەوەی چ شتێك بڵاو بێتەوە، چ شتێك بڵاو نەبێتەوە لێشاوی بابەتی لاواز ڕوو لە چاپ بوونە، چۆن ئێمە حوکم بدەین بەسەر بەرهەمێکدا کە فیکرییە و بەرهەمێك کە ناتوانێ فیکری بێ، ئەم پێوەرە نییە و ئەمەش ئەتوانین بڵێین ئەو شتە چاکانەی بڵاو دەبنەوە مروارییەکانی ناودەریان. بۆ نموونە من لەم سەفەرەمدا لە شارە جیاوازەکانی ئەم بەشەی کوردستان چەندین کەس و چەندین گرووپم بینیوە کە هەر یەکەیان بە شێوەیەك لە شێوەکان هەڵگری پرسیاری جوانن، پڕۆژەی جوانن کە ئەوە هەمووی جێی دڵخۆشییە.

خاڵێك کە زۆر سەرنجی ڕاکێشام ئەوەیە کە خوێندنەوەیەکی جیدی هەیە بۆ هەندێ گۆڤاری وەك ڕەهەند و گۆڤاری ئازادی و ئەو جۆرە گۆڤارانەی کە لەو دیودا لە واقعدا هەڵگری پڕۆژەی فیکری زۆر جیدی بوون، خاڵە سەرنجراکێشەکە بۆ من لەوەیایە کە چۆن تۆ شەرعییەتی مەعریفی خۆت لە پڕۆژەیەکی وەك ڕەهەندەوە بە دەستئەهێنی بەڵام ناتوانی ئەم مەعریفەیەی کە لەوێوە بە دەستی دێنی بە کاری بێنی بۆ ئێرتیبات بەرقەرار کردن لەگەڵ مرۆڤەکانی دەوروبەرت، لەگەڵ ئەو کۆمەڵگایەی کەتیا ئەژی و بۆچی تۆ وەختێك فلان نووسەر کە پێی موعجیبی ئەیخوێنیەوە، بۆ ئەمە نابێتە بەشێك لە بیرکردنەوەت. ئەوە بۆ من بۆتە پرسیارێك.

بەڕاستی ئەوە بۆ من وا ئەکا بڵێم کە هەر تەنیا بانگەشە کردن بۆ ئەوەی کە ئێمە بە ئاراستەیەکی فیکری یا ئاراستەیەکی ئایدۆلۆژی یا فەلسەفی سەرسامین بەس نییە، بۆوەی کە توانیبێتمان لە بالآتردا، بۆ ئێرتباتێکی مەعریفی کە ئەو ئێرتیباتە مەعریفیە هەموو ڕەفتار و هەموو کردار و ئەخلاقیات وتەفەککوری ئێمەش بگۆڕێ. ناکرێ ئێمە بۆ نموونە ئینتیمامان بۆ پڕۆژەی گۆڤارێکی وەکوو ڕەهەند بێ بەڵام لە نووسینماندا ئەو خالآنە ڕەچاو نەکەین کە ئەشێت لە نووسینی نووسینەکانی ئەو پڕۆژەیە یا لە ناو ئەو پڕۆژەیە سەری هەڵگرتبێ. یانی ئەگەر پڕۆژەی گۆڤاری ڕەهەند، پڕۆژەیەکی مۆدێرنی وابێ کە شایانی ئەوە بێ ڕێچکە دەستنیشان کا و چاوی لێ بکرێ بە بڕوای من ئەو چاولێکردنە لە هەمان کاتیشدا ئەبێ چاو لێکردنێك بێ لەو خەمە ئەخلاقیانەی کە لە ناو ئەو پڕۆژەیەدا بەرجەستە بوون و ڕەنگیان داوەتەوە.

عەبدولخالق یەعقووبی: لەم بەشەی وتوویژەکەماندا کاك ڕێبوار، پێم خۆشە هەندێك لەسەر کارەکانی خۆت بدوێین و کۆمەڵێك پرسیار بێنینە ئاراوە، هەڵبەت بە داخەوە من هەندێك لە کارەکانتم نەدیتووە و نە خوێندۆتەوە، بەڵام پێم خۆشە لە کتێبی «دنیای شتە بچووکەکان»ەوە دەست پێ بکەین، ئەوەی ڕاستی بێت لەم کتێبەدا ئەتۆ بە شێوەیەك لە شێوەکان گۆڕانکارییەکت لە دیدی زاڵی نووسینی کوردیدا بەدیهێنا. ئەگەر تا بەر لەم کتێبە، بەر لەم شێوە دیدە بۆ نووسین، حیکایەتی نووسینی کوردی حیکایەتی گێڕانەوەی بابەتە دیار و ئاشکرا و گەورەکان بوو، بەڵام لە کتێبەکەی جەنابتەوە و لە دنیای شتە بچووکەکانەوە تۆ حیکایەتەکەت گۆڕی بە گێڕانەوەی حیکایەتی شتە بچکۆڵەکان و دیاردە وردەکان و ئەو شتانەی کە ڕەنگە لە پەراوێزەکاندا شار درابێتنەوە. بەڕاستی چۆن بوو کە جەنابت پێت وابوو بیری کوردی و فیکری کوردی ئەو بۆشاییەی تێدایە کە تا ئێستا سەرنجی ڕانەکێشراوە بۆ لای دنیای شتە بچکۆڵەکان و دنیای شتە بچکۆڵەکان شایانی ئەوەن کە باسیان لێبکرێت و بخوێندرێنەوە؟

ڕێبوار سیوەیلی: خاڵی یەکەم، هاوڕێی ئازیز، من پێم وایە ئەوە دیدی ئێمەیە کە شتەکان بە بچووك دەبینێ یا بە گەورە، شتەکان لە خودی خۆیاندا وەك ئەوەی کە هەن گەورە و بچووك نین، لە ڕووی ئەرزشەوە هەر یەکەیان ئەرزشی خۆی هەیە، بەڵام ئەوە گۆشەنیگای نووسەرە کە دەتوانێ لە شتە بچووکەکاندا شتێکی گەورە بدۆزێتەوە و لە شتە گەورەکانیشدا عونسوری بچووکی و بەو شێوەیە کەوا تەقابولەکە لای من لە نووسینی ئەو کتێبەدا لەوێوە نەبووە کە هەندێك شت بچووکن و هەندێ شت گەورەن، بەڵام بەشەکەی تری پرسیارەکەت کە بە لامەوە زۆر گرینگە ئەوەیە کە چی بۆتەهۆی ئەوەی من بەو شێوەیە بنووسم، هەڵبەتە من داوای لێبوردن دەکەم، هیچ ئیدعایەکم نییە بۆوەی کە ئەم کتێبە توانیبێتی ئەو ئەرکە جێبەجێبکا کە ئێوە ئاماژەتان پێداوە، بەڵام زۆر بە سادەیی پێت بڵێم ئەم کتێبە لە وەختێکا من ئیشی لەسەر ئەکەم لەسەر ئەم کۆمەڵە وتارە، کە هەموو زێهن و هەموو خەیاڵگەی ڕۆشنبیری ئێمە، یان بەشێکی زۆر زۆری سەرقاڵە بەوەی کە وەڵامێك بۆ ئەو قەیرانانە بدۆزێتەوە کە سیاسەت و حزبایەتی لە کۆمەڵگای ئێمەدا بەرهەمی هێناون و ئەم کێشانەش زۆربەی وزەی ڕۆشنبیرانی ئێمە و وزەی تەحلیلی شرۆڤەیی ڕۆشنبیرانی ئێمەی بە لای خۆیدا ڕاکێشاوە، تۆ ئەگەر ئامارێکی ئەو وتارنووسینانە بکەی کە لە نەوەدەوە بۆ دوو هەزار نووسراون تماشا دەکەی زۆربەی هەر زۆربەیان خولیاکەیان خولیایەکە بە پلەی یەکەم لە لایەن دوو باڵی سیاسی یا حیزبییەوە لە کوردستانی ئەودیوا دەستنیشان کراوە. یانی ئەو دوو حیزبە سەرەکییە توانیویانە تەواو ببنەسەرپۆشێك، ببنە قەفەسێك کە نەهێڵن ڕۆشنبیری ئێمە بیر لە بیرکردنەوە لە بابەتی تر بکات، بیرکردنەوەی ئێمە لەو دەهەیەدا بیرکردنەوەیە لەو ئەنگیزانەی کە سیاسەتی پارتی و یەکێتی لە زێهنی ڕۆشنبیرانا دروستی کردووە، من وەك جۆرێك لە بەرپەرچدانەوەی ئەوەی کە زێهنی ڕۆشنبیر نابێ لە دەرەوەی خۆیەوە ئاراستە بکرێ و هەموو وزەی هەر لەو پانتاییەدا سەرف کا بیرم لەوە کردەوە کە دەشێ ئێمە بە جۆرێکی کەش مێژووی کۆمەڵگای خۆمان بنووسینەوە، دەشێ ئێمە حیکایەتی

دیکە لەسەر کۆمەڵگای خۆمان بەرهەم بێنین و دەشێ وەزیفەیەکی دیکە، ئەرکێکی دیکە بدەینەپاڵ نووسین کە لە هەمان کاتدا بەرهەمهێنەری مەعریفەیەك بێ و بەرهەمهێنەری جوانیناسی و جۆری دیکەش لە جوانیناسی بێ لە بواری نووسیندا.

لێت ناشارمەوە نووسین لەسەر شتە بچووکەکان، وەکوو خۆت فەرمووت شتە بەپەراوێزکراوەکان، لەسەر حاڵەتە دەگمەنەکان ئاسان نییە، لەبەر ئەوەی کە نووسین هەمیشە مێژووی شتە گەورەکان بووە و بەدەنگ‌هێنانی شتە گەورەکان بووە یا ئەوە ئیقتداری حاڵەتی شتەگەورەکان بوون کە نووسینیشیان ڕاپێچ کردۆتە ژێر خزمەتی خۆیانەوە. بەڵام لە شوێنێکدا نووسین دواجار ئەیەوێ ئاراستەیەکی دیکە بۆ خۆی دەستنیشان بکا کە پێم وابێ تا ئەندازەیەکی کەم من توانیبێتم لە هەندێ وتاری ئەو کتێبەدا ئاوڕ لەو شتانە بدەمەوە کە نووسەری کورد تا ئەو کاتە بۆی نەبوونە خولیا، یا با بڵێین زۆر کەم ئاوڕیان لێدرابۆوە و بێگومان خەسڵەتی ئەم نووسینەش تایبەتمەندی خۆی هەیە. ئەمە نووسینێکە کە مەعریفەی عەقلآنی و حیساب تێکەڵ دەبێ تیایدا. ئێمە دەست پێکردنمان هەیە و فراوان کردنی بازنەیەکمان هەیە، دواجار داخرانی ئەم بازنەیەمان هەیە، لەم جۆرە نووسینانەدا و لە هەمان کاتیشدا ئەو بەرهەمە هەوڵ دانێکیشە بۆ خۆدەرباز کردن لەو عەقڵیەتە ڕۆژنامەییەی کە بە گشتی لە هەندێ نووسینی وەك نووسینی کورتە وتاری کوردیدا زۆر باو بووە و من هەوڵم داوە کە ژانری وتار ڕەهەندێکی دیکەی پێ زیاد کەم، ئەویش ڕەهەندێکی جوانیناسانە بێت. وتار لە یەك کاتدا مەعریفەشمان تێبگەیەنێ، بەڵام لە هەمان کاتیشدا چێژێکی جوانیناسانەمان پێدەبەخشێ.

چەندە من لەم کێشەیەدا سەرکەوتوو بووم یان نا، نازانم بەڵام ئێستا کە بیری لێئەکەمەوە و پێموایە ئەو کتێبە لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە خۆدەرباز کردن و نووسین دەربازکردنێك بووبێ لەو ئیقتدارەی کە فەزای سیاسی سەپاندبووی بەسەر نووسینی کوردیا. ئەڵبەت من بەبێ ئیدعا دەڵێم کە ناڵێم ئەو کتێبە زۆر گۆڕانی گەورەی دروست کردووە بەڵام بە هەر حاڵ هەوڵ دانێك بوو بۆ من.

پەیگیری ئەم هەوڵدانەم، لە بەرهەمێکی تردا کردووە بە ناوی «نەتەوە و حەکایەت» کە ساڵی پار (2002) چاپ بووە، یانی مەبەستم بووە کە جۆرێکی دیکە لە شیکڵی وتار بەرهەم بێنم کە جیاواز بێ لەوانەی ئێمە لە ڕۆژنامە و لە هەندێك لە گۆڤارەکان ئەیخوێنینەوە.

ئەمانە لێکۆڵینەوە نین بە قەدەر ئەوەی وتارن. بەو مانایەی کە هەڵگری سوننەتێکی تایبەتن بۆ وتارنووسی بەو مانایەی کە هەڵگری ڕەهەندێکی جوانیناسانەن لە بواری نووسیندا، بێگومان خوێندنەوەی کەسێکی وەکوو «واڵتێر بنیامین» فەیلەسووفێکی ئەڵمانی، ئاگاداربوونم لە هەندێ کاری وەك «ژۆرژ باتای» ڕەنگبێ دەوری سەرەکیان هەبووبێ لەوەی کە من بتوانم لە چەمکەکانی ئەوان بیر بکەمەوە یا چەمك و تێڕوانینەکانی ئەوان کەڵکەڵەی ئەو جۆرە نووسینانە لای من بڕەخسێنن و بە هەر حاڵ لە ڕووی مەعریفیەوە بنیامین لەو کتێبەدا «دنیای شتەبچووکەکان» ڕەنگدانەوەیەکی زۆر دیار و ئاشکرای هەیە، چ بەوەی من ڕاستەوخۆ بیروڕاکانیم گواستۆتەوە، چ بەوەی کە بیروڕاکانیم شیکردۆتەوە، فراوانم کردووە و مەسەلەن یەك دێڕم وەرگرتووە و دوایی لەم دێڕەوە من چوومەتە ناو دنیایەکی تایبەتەوە، یا بەوەی کە بیرم بە تەرزە فیکری بنیامینی کردبێتەوە.

عەبدولخالق یەعقووبی: کاك ڕێبوار جەنابت دیارە ئەم کتێبەت ئەو کاتە نووسی کە لە ئوروپا دەژیای، لە ڕاستیدا ئەم کتێبە تا چەندە کاریگەرێتی ژیانی فیکری ئوروپایی پێوە دیارە، بە وتەیەکی تر تا چ ئاستێك فیکری ڕۆژئاوا بۆ زێهنییەتێکی ڕۆژهەڵاتی و قەڵەمی نووسەرێکی ڕۆژهەڵات بووە هۆی ئەوەی کە بۆ نموونە لەم کتێبەدا باس لە جەستە بکرێت، کە دەزانین تا ئەوکاتیش لە ڕاستیدا جەستە زۆر کەم نەچووبووە نێو قەوارەی نووسینی کوردییەوە؟

ڕێبوار سیوەیلی: جەستە لەم کتێبەیا لە هەندێ لە وتارەکانیا ئامادەییەکی بەرچاوی هەیە. ڕاستە وتاری «دەست» لە ئەنجامی بینینی دیمەنێکەوەیە کە تیایدا دوو سەرکردەی کورد پێویستە تۆقە لەگەڵ یەك بکەن، دەست بدەنە دەستی یەکتر، بەڵام ئەوان ئەم کارە ناکەن، کەسی سێهەم کە «مادڵین ئولبرایتە» دێت ئاگاداریان ئەکاتەوە کە ئێستا ئێوە پێویستە لە بەردەم کامێرا و میدیاکاندا تۆقە لەگەڵ یەکتر بکەن، وەکوو ئەوەی ڕەمزی ئاشتبوونەوەیە، دەقیق ئەمە دیمەنێکی تەلەفزیۆنی و ڕاگەیاندنە کە دەبێتە هاندەر و کەڵکەڵەی ئەوە ئەخاتەسەر من کە باس لە دەست بکەم و ئەرکەکانی دەست، ڕەمزییەتی دەست و دەست وەکوو بەشێك لە جەستە. لە وتارێکی تردا نیگای «ئەویتر» ئەبێتەهۆی ئەوەی من باس لە چاو بکەم، نیگای ئەویتر وەك هێزێك کە منی تاراوگەیی بە جۆرەیەکی تایبەت دەبینێ. کە لەو تایبەتمەندییەدا جۆرێك لە چەوسانەوە و ستەمکاری ئەبینیەوە. ئەمە ئەبێتە ئەنگیزەی ئەوەی من گرینگی بدەم بە چاو و ئەو ئامرازانەی کە لە ناو مێژووی تێکنۆلۆژیادا درێژکراوەی چاو وەکوو لێنز، وەکوو چاویلکەیە، وەکوو دووربین، وەکوو ئامێری وێنەگرتن و ئەوانە. کەواتە ئێمە جارێك لە جەستەوە ئەچینەوە بۆ ناو لایەنەکانی ترەوە و دێینەوە ناو جەستە، مەسەلەن لە دیمەنی یەکەمدا دیمەنێکی سیاسیانەیە کە ڕائەگەیەندرێ و ئێمە دێین باس لە دەست ئەکەین وەك بەشێك لە جەستە و ڕەمزییەتی دەست و دەست لە ناو کولتووورە جیاوازەکاندا، لە کاتێکدا لە دووهەمیاندا ئەوە نیگای ئەویترە کە وامان لێئەکا باس لە جۆرێ ستەمکاری لە ئاستی نیگا و نیگا کردن ببێتە کێشەیەکی مەعریفی لەو وتارەدا. وتارێکی تر، کە من ناچارم کتێبەکانم بفرۆشم و لە هەمانکاتیشدا کتێبەکانم ئەبێ ساخ کەمەوە و بیانفرۆشم، وتاری «کتێبەکان، هاوڕێکان، مەرگ و بیرەوەری» دەنووسم، یەعنی خودی ئەوە شتێکی زۆر ئاساییە هەموومان لە بەشێك لە قۆناغی ژیانماندا ناچار ئەبین کە کتێبەکانمان زایە بکەین، بیانفرۆشین، بەڵام ئەمە چۆن ئێمە هەڵیگێڕینەوە، ئەم کردە ڕۆژانەییە چۆن

هەڵیگێڕنەوە بۆ ئەوەی کە مەعریفیانە کاری لەسەر بکەین، بۆیە لەوێدا تۆ تەماشا ئەکەی پێوەندییەك دروست ئەبێ لە بەینی کتێبەکان، لە بەینی هاوڕێکان و لە بەینی مەرگ و بیرەوەریدا، ئەوە لە هەمان کاتیشدا یادهێنانەوەی مەرگێکی دیکەشە، مەرگی باوکمە. کەواتە لەم کتێبەدا ئەگەر تازەییەك هەبێ ئەوەیە شتە زۆر تایبەتییە شەخسییەکان، حیسییەکان تەبدیل دەبن بە بابەتێکی مەعریفی و فیکری، چەندە من لەم پرۆسەیەدا سەرکەوتووییم بە دەست هێناوە، نازانم بەڵام بێگومان وەکوو ئێوە ئاماژەتان پێدا نووسینی ئەو کتێبە بێکاریگەری نەبووە لەو فەزایەی کە من تیا ئەژیام، جا ئەو فەزایە بێگومان ژیانی کولتووری و ژیانی کۆمەڵایەتی و ولآتێکی ئەورووپاش بووە.

عەبدولخالق یەعقووبی: جەنابت لە کارێکی دیکەتدا کە دیارە لەو کارە دەگمەنانە بوو کە لە پانتایی نووسینی لێکۆڵینەوەی کوردیدا هاتە ئاراوە کتێبێکت نووسی لە سەر نالی و بە شێوەیەکی مۆدێڕن هەندێ لە قەسیدەکانی نالیت خوێندۆتەوە، من پێمخۆشە لێرەدا ئاماژە بە ڕستەیەکی دریدا بکەم و پاشان لە ڕێگەی ئەم ڕستەیەوە پرسیارێك بێنمە ئاراوە، دریدا لە شوێنێکدا دەڵێ، مانا لەگەڵ ئەو سیستمە وزە و توانایانەی کە تاکەکەسی نین دەق دەگرێ و شکڵ دەگرێ، مانا هیچ پێوەندییەکی بە شوناسی شەخسییەوە نییە، بەڵکوو لەگەڵ ئەو پانتاییەی کۆمەڵێك وزەو توانا پێوەندی هەیە کە ڕەنگە ئەم وزە و توانایانە شەخسی نەبن، بە وتەیەکی تر ئەوە کێشە و ئاوقابوونی ئەو هێزە ناشەخسیانەیە کە تەئویل دەخولقێنێ، دریدا لە سەر ئەوە پێ دادەگرێ کە ئەو قسەیە بە مانای ئەوە نییە کە هیچ مەبەستێك بۆ سەرهەڵدانی ئەو دەقە لە ئارادا نەبووە، بەڵکوو ئەوەی کە دواجار بۆ ڕاڤەکە کاریگەرێتی هەیە ئەو هێزە ناشەخسییانەن کە لە نێو دەقەوە سەرهەڵدێنن. من پێم وایە لەم کتێبەدا بە شێوەیەك لە شێوەکان جەنابت ئەو شێوە دیدە دریداییە بۆخوێندنەوەی نالی بەکار دێنی، یانی پێتوایە نالی ئەو نالییەیە کە لە ناو دەقدا بوونی هەیە، نالیی دەرەوەی دەق نالییەك نییە کە بۆ تۆ سەرنجڕاکێش بێت، بۆیە بۆ نموونە خوێندنەوەی تۆ بۆ قەسیدەی مەستوورە خوێندنەوەیەکە کە لە دیدێکی ئاکادیمیکی سوننەتی کە بێگومان جۆرێك سەرسوڕمان بەدیدێنێ کە ئایا بە ڕاستی ئەمە نالییە، قەسیدەی مەستوورەت بە شێوەیەك خوێندۆتەوە کە لەگەڵ ئەو هێزە غەیری شەخسییانەی ناو دەقەکەوە ڕووبەڕوو بوویتەوە و هەر بۆیەش خوێندنەوەیەکی تازەیە بە نیسبەتی خوێندەوەکانی پێشووی نالی، پرسیارەکە ئێستا ئەوەیە بەڕاستی تۆ چۆن بوو کە پێت وابوو نالی‌ی ڕاستەقینە نالییەکە کە دەبێ لە ناو دەقەکانەوە بۆی بڕوانین، ئەو غوربەتەی کە نالی لە قەسیدەی «قوربانی تۆزی ڕێگەتم» هەیەتی غوربەتێکە کە تۆ هان دەدا بۆ خوێندنەوەیەکی مۆدێڕن لە سەر دەقێك کە لە کۆمەڵگایەکی سوننەتیدا خولقاوە و لە زیهنیەتێکی کەموزۆر حوجرەییەوە سەری هەڵداوە؟

ڕێبوار سیوەیلی: ماوەیەکی زۆر لە ناو مێژووی ڕەخنەی ئەدەبیی ئێمەدا تاقە جۆرێك لە خوێندنەوە ئەوە بوو کە ئێمە بەر لەوەی باسی دەق بکەین ئەبێ باس لە داهێنەری ئەم دەقە بکەین و داهێنەری دەق لە هەمان کاتدا بێژەری دوایین حەقیقەتەکانیش بوو لە سەر دەق، بە مانایەکی تر داهێنەری دەق یەزدانی دەق بوو کە لەوێدا ئەو توانیبووی خەسڵەتێکی موقەددەسانەش بە دەق ببەخشێ کە دەق ئیتر زمانێکی تایبەت بە خۆی نەبێ و زمانی دەق لە هەمان کاتدا زمانی نووسەر یا بەرهەمهێنەری دەق بێ، ئەمە وای کرد کە بەشێکی زۆر لە دەقە کلاسیکییەکانی ئێمە هەر لەم چوارچێوەیەدا تەماشایان بکرێ کە موفەسیری ئەم جۆرە دەقانە بەو دەقانەیان ڕەوا دەبینی و ئەمەش ئەو کێشەیەی بۆ ئێمە دروست کرد کە دوای ساغ بوونەوەی دیوانی شێعری کلاسیکە گەورەکانمان و دوای ئەوەی کە زانیمان ئەم شێعرە لە ڕووی ماناییەوە وامان پێدەڵێ و ئەم وتەیە ئەو مانایە دەبەخشێ، ئیتر کاری ئێمە بوو بە خوێنەرێك کە دەتوانین داهێنەر لەم دەقانەوە هەڵبێنجین، بەڵکوو ئێمە ئەتوانین تەنیا ئەم مانایەی کە نووسەر مەبەستییەتی دیسانەوە تیکرار بکەینەوە. کاری یەکەمی ڕەخنەگرێك کە بیەوێ بە دیدێکی مۆدێڕنانەوە لە دەق بڕوانێ، جا هەر گرایشێکی خوێندنەوەی ڕەخنەیی بێ،ئەوەیە کە نەبێتە دووبارەکەرەوەی ئەو مانایەی کە ڕەخنەی سوننەتی بە دەقی ڕەوا بینیوە، بەڵکوو بتوانێ دەق هەم لە ئەو ئیقتیدارەی کە نووسەر هەیەتی ڕزگار بکا و هەم لەو سوننەتە ڕەخنەییە چەقبەستووەش ڕزگاری بکا کە دەسەلآتێکی پەیدا کردووە و هەموو دەقەکان بە یەك چاو دەخوێنێتەوە، کێشەی من لە سەرەتای سەرەتادا ئەوە بوو کە نالییەك بخوێنمەوە کە تایبەت بێ بە خۆم، مانایەك لە دەقی نالیدا بەرجەستە بکەم کە من لێی‌تێدەگەم، بە بێ‌ئەوەی گوێ بدەمە ئەو باسانەی کە لە ناو مێژووی ڕەخنەی ئێمەدا نالییان پێ دەخوێندرێتەوە، بە مانایەکی تر من چۆن بتوانم لە ئەنجامی خوێندنەوەی مانایەکی تایبەت بۆغوربەتی نالی باس لە غوربەتی ئێستای خۆم بکەم،یا باس لە تاراوگە بوونی ئێستای خۆم بکەم، یا باس لەو مانایە بکەم کە من لە ئێستای خۆمدا بۆ شوێن، بۆ زەمان و مەکان و مێژوو و بۆجوانی دەیبینم و هەستی پێ‌ئەکەم، چۆن بتوانم من هەواڵێك لە مێژووشدا بۆ ئەم جۆرە تێڕوانینە بدۆزمەوە. دەقی نالی بە هەموو مانایەك دەقێکی کراوەیە. یانی دەقێکە کە خۆی ئەدا بە دەست چەندین خوێندنەوەوە و لە هەر سەردەمێکدا ولآمدەرەوەی کۆمەڵێ پرسیاری جیددی بێ کە بە پێی ڕەخنەی سوننەتی دەقی نالی لە دیوانی نالیدا کۆتایی پێهاتووە. ئیتر تا ئەوێ بڕ ئەکا و ئەوە ئاخرین حەقیقەتەکانە لە سەر ئەو مانایانەی کە نالی بەرهەمی هێناون. بەلآم تێڕوانینی ڕەخنەگرانەی جیددی بۆدەقی نالی تێڕوانینێکە کە پرسیارەکانی نەك لە سوننەتێکی تەقلیدیی ڕەخنەی ئەدەبییەوە وەردەگرێ بەڵکوو لە ئێستاوە پرسیار ئاراستەی دەق دەکا، هەر هەمان پرۆسەی کە ناوت نا ئێعتڕاف کردن بە سوننەت، خودی ئەم ئیڕتبات بەرقەرار کردنە تەئمینکەری ئەوەیە کە ئێمە دەقێکی کە مێژوو ناوی ناوە دەقی سوننەتی بکەین بە دەقێکی ئێستایی لە ڕێی ئەو پرسیارە ئێستاییانەی ئاراستەی ئەکەین. پرسیارێك کە ئەم دەقە ئەشێ بتوانێ ولآممان بداتەوە لە نەتیجەی ئەم ولآمەوەیە کە ئێمە ڕابردووەکان بانگ‌هێشتن دەکەین بۆ ئێستا و ئەمە ئەو پرۆسەیەیە کە «پۆل ڕیکۆر» ناوی ئەنێ «هاوچەرخانە کردنی» ڕابوردو لە ڕێی ئەو پرسیارانەی ئێمە کە

ئێستا دەیانکەین لە ڕابوردوو، ئێمە ڕابوردوو نەك هەر وە دەنگ دێنین بەڵکوو بانگهێشتنیشی ئەکەین بۆ ئێستا و بەو مانایە مرۆڤەکانی وەکوو نالی دەبنە مرۆڤی هاوچەرخ و بەو مانایە ئێمە ئەو دیدە مێژووییەیان لە سەر هەڵدەگرین کە نالی لەم ساڵە لە دایك بووە و لەم ساڵەدا مردووە، ئەمە ئەوەیە کە ڕەخنەی سوننەتی دەیکا، ڕەخنەی سوننەتی لەناو چوارچێوەیەکی مێژووییدا شێعری نالی سەقامگیر کردووە، یەعنی ژیانی نالی لە هەمان کاتیشدا چوارچێوەی مانایی شێعری نالی پێکدەهێنێ، بەڵام خوێندنەوەیەکی تەئویلگەرانە بۆ شێعری نالی ئەوەیە ژیانی نالی وەك شەخسێك تا ئەندازەیەك مەبەستمانە، بەڵام ئێمە مانەوەی نالیمان وەك مانا، وەك گوتار پێویستمان پێیەتی کە ببێت بە بەشێك لە ئێستامان، چونکا ئێستامان لەوە بەرتەسکترە کە بتوانین تیایدا ئاسوودە بین، بۆوەی تیایدا ئاسوودە بین دەبێ لەگەڵ ڕابوردووەکانی کە لە هەمان چوارچێوەی بەرتەسکانەی خۆیاندا ژیاون و ئەوانیش وەڕەز بوون لە ئێستای خۆیان، ئێمە بتوانین ئەم دوو وەڕەز بوونە، ئەم دوو پرسیار کردنە لەگەڵ یەکتری هاوتا کەینەوە و جۆرێك لە پێوەندییان لە نێواندا دروست بکەین، ئەم پەیوەندییە هەم نالی گەورەتر و ڕوونتر و بەرفراوانتر پێشان دەدا و هەم دنیای ئێمەش لەو بەرتەنگی و خەفەقان و تەنگە نەفسییەی خۆی ڕزگار ئەکا، ئەمە تەنیا چێژێکە کە ئێمە ئەتوانین لە دەقی سوننەتییەوە وەریبگرین، کە واتە خاڵی جەوهەری لە لای من ئەوە بوو کە نالییەك بهێنمە ناو ژیانی خۆمەوە، نەك مەعناکانی ژیانی خۆم بسەپێنم بە سەر نالیا، بەڵکوو بە ماناکانی نالی فراوانییەك لە ناو ژیانی خۆمدا دروست بکەم و ئەمەش پێویستی بە کەرەسەی ڕەخنەیی، بە کەرەسەی شیکردنەوە و شیتەڵکاری هەیە کە ئەوە حیکایەتێکی ترە، بەڵام ئەنگیزەی ئاوڕدانەوەی من لە نالی ئەوەیە کە، یەك: بەرپەرچی ئەو دیدە مێژووییە بدەمەوە کە تیایدا شێعر سەقامگیر دەکا، دوو: ئەو کلێشانەی کە شێعری «مەستوورە»، شێعری «هەی کەرێکم بوو چ پەیکەر» و ئەمانە بتوانم ئەم پوویاییەی ناو ئەم دەقانە ڕزگار بکەم لەو بازنەیەی کە سوننەتە تەقلیدییەکانی ڕەخنەی ئەدەبی بۆیان دەستنیشان کردووە، ئەوەش پێویستی بەوەیە کە من هەڵبژاردەیەك بکەم بە ناو دەقەکانی نالیدا، دەقی نالی لەوە بەرفراوانترە کە ئێمە بتوانین لە یەك بەرهەمدا هەموو قسەی خۆمانی لە سەر بکەین بەڵکوو دەبێ ئێمە قسە کردنمان لە سەر نالی قسەی هەمیشەیی بێ و گفتوگۆ کردنمان لە سەر نالی یەکێك بێ لە ئەرکەکانی هەر نەوەیەك کە پێی وایە پرسیاری هەیە و پێی وایە کە دەقی ئەدەبی دەقێکی کراوەیە.

عەبدولخالق یەعقووبی: کاك ڕێبوار، نالی وەك یەکەم شاعیر کە بیهەوێت قوتابخانەی شێعری گۆرانی بەجێبێڵێت و ڕوو بکاتە قوتابخانەیەکی شێعری سۆرانی و ئینجا لە قەوارەی کلاسیکی عەرووزیدا زمانێکی پاراو و تا ڕادەیەك کوردییەکی پەتی و لە هەمان کاتدا بەکارهێنانی کۆمەڵێك واژەی عەرەبی و کایە پێکردنیان لە نێو ڕێساکانی ڕێزمانی کوردی بەڕاستی چی مەبەست بووە؟ ئەم پرسیارە دوو جەمسەری لێ دەبێتەوە: ئایا نالی ویستوویەتی تەنها وەستایەتی و شارەزایی و لێزانی و پسپۆڕی خۆی لە بواری شێعری کلاسیکی عەرووزیدا بنوێنێ، وەك زۆر شاعیری کلاسیك کە تەنها ئەمەیان مەبەست بووە، یان نا ئەوەی کە نالی ویستوویەتی بە تەئکید شێعری کوردی بە جۆرێك لە قوتابخانەیەکی تازەدا تاقی بکاتەوە و لە هەمان کاتیشدا پێ دابگرێ لە سەر کۆمەڵێك چەمکی نیشتمانخوازانە بە پێی ڕووحیەتی ئەو سەردەمی دەسەڵاتی کوردی کە دیارە دەسەڵاتێکی میرنشینانە بوو. ئایا لە پشت ئەوەوە فیکر و فەلسەفەیەك یا خود گوفتمانێك لە ئارادایە کە نالی ویستوویەتی لەو ڕێگایەوە زەقی بکاتەوە؟

ڕێبوار سیوەیلی: من وڵامی ئەو پرسیارە ئاوا ئەدەمەوە کە لە بەردەم نالیا، ئێمە لە بەردەم جیهانبینییەکی شێعریداین، بە مانایەکی تر، شێعر پوختەی تێڕوانینی مرۆڤێکە کە نالییە، بۆ مرۆڤ، بۆ سروشت، بۆ ئاژەڵ، بۆ گەردوون، یەعنی وەختێك ئێمە ئەڵێین جیهانبینیی شێعری نالی، کە ئەم جیهانبینییە زمانێکی هەڵبژاردووە کە زمانی شێعرە و ئەم شێعرە لە هەمان کاتدا هەڵگری تێڕوانینێکی بەرفراوانە بۆ ئەو ڕەهەندانەی کە باسم کردن، هەر بۆیەش ئەتوانین ئێمە بڵێین جیهانبینیی شێعری نالی و زەحمەتە ئێمە بڵێین جیهانبینیی شاعیرێکی دیکەی کلاسیکی کورد، چونکا ئەو جیهانبینییانە هەموویان ئاراستەیەك لە ئاراستەکانی تەسەووف و دەسەڵاتی ئایینی یا دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی یا دەسەڵاتی ڕۆشنبیری زاڵە بە سەریداندا، بەڵام لای نالی ئێمە جیهانبینییەکی سیستماتیك ئەبینینەوە کە تێڕوانینێکی تیایە، کە تەئەممولی تیایە دەربارەی ئینسان، تەئەممولی تیایە بەرانبەر بە حەیوان، کە تەئەممولی تیایە بەرانبەر بە سروشت، سروشتی ماتریاڵی و کە تەئەممولی تیایە بەرانبەر گەردوون و دنیای مێتافیزیکی، کە واتە ڕووبەڕوو بوونەوەمان لە بەر دەم نالیدا ڕووبەڕوو بوونەوەیەکە لە بەردەم جیهانبینییەکی شێعریدا. خۆشبەختانە ئەتوانین بڵێین بۆ یەکەم جارە کە شاعیرێك، شێعر هەر تەنیا نابێتە ڕەنگدانەوەی حاڵەتێك لە حاڵەتەکانی مەسەلەن فەنای ئیلاهی یا نابێتە حاڵەتێك لە حاڵەتەکانی تەئسیرگوزاری بۆ کارەساتێکی کۆمەڵایەتی، نابێتە حاڵەتێك ڕەنگدانەوەی لیقای مورید لەگەڵ شێخەکەیدا، بەڵکوو شێعری نالی بریتییە لە تەئەممول کردنێکی سیستماتیکیانە لە کۆمەڵێ ڕەهەندی گەورە، کە ئەم ڕەهەندانە بە درێژایی مێژوو هەم خولیای فیکر، هەم خولیای فەلسەفە و شێعریش بوو، بە مەعنایەك نالی بەرجەستەکەری بیروڕایەکی بەرفراوانترە لەو بیر و ڕایەی کە شاعیرانی هاوسەردەمی خۆی هەر لە شێعرا دەریان بڕیوە، ئەوان بیروڕاکەیان دوا جار لە ئاستێکدا کۆتایی پێدێ. بەڵام نالی ئەتوانین بڵێین بیروڕاکانی لە ئاستێکدا کۆتایی پێنایە. بەڵکوو چەندین ئاست بە خۆیانەوە دەگرن، بۆ دەربڕینی ئەم جیهانبینییە نالی پێویستی بە تێڕوانینە بەرانبەر بە زمان و ڕۆڵی زەمان لە گەیاندنی ئەم جیهانەی ئێمەدا.

لە بەر ئەوەی نالی کەسێکە کە هەوییەتی کورد بوونی خۆشی بە لاوە گرینگە، هوشیاری ئەم شاعیرە ئەگاتە ئەوەی کە ئەبێ ئەم جیهانبینییە لە ناو زمانێکدا بەرجەستە بێ کە زمانی خۆیەتی، کە زمانی ئەوە، کە نزیکترین پێکهاتەیە لە خودی

خۆیەوە، ئەو دێڕە شێعرەی کە تیایدا هەم ئاماژە بە زمان و هەمیش بە هۆشیاری ئەوە دەکا کە ئەو بۆچی زمانی کوردی هەڵدەبژێرێ، هەم ئاماژە بە مانای جیهانبینی خۆی دەکا، ڕەنگبێ یەکێك بێ لەو بەڵگانەی کە ئەم بیروڕایەی ئێمەی لە سەر دروست دەکرێ: «کەس بە ئەشعارم نەڵێ خۆ کوردییە خۆ کردییە» هۆشیارییەکە ئەلێرە دایە «خۆکردییە» چییە ئەمن وەختێك کارێکی خۆکردی ئەکەم کە هۆشیاریم هەبێ بە گرینگی ئەو کارە، مەبەستێکم هەبێ، کە ئەو مەبەستە، ئەو خەونەی من بێنێتە دی کە هۆشیارییەکەم ئەیەوێ کاری بۆ بکا، «کەس بە ئەشعارم نەڵێ خۆ کوردییە» یانی لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا مەیهێننە خوارەوە، «خۆ» لە زمانی کوردیدا شتێکە کە ئێمە بمانەوێ شتێکی پێ بێنینە خوارەوە ئەڵێین «جا خۆ ئەوە...» ئەم هاتووە ئەم دەربڕینە کۆمەڵایەتییە تەقلیلگەرایەی بەکار هێناوە بۆ ئەوەی بڵێ ئەوەی من ئەیکەم ئەوە نییە کە ئێوە مەبەستانە. ڕەنگە ئەو ئێوەیە ئێوەیەکی وەهمیش بێ، ڕەنگە ئەو گوتارەی نالی بێ بەرانبەر بە گوتاری سەردەستی عەرەبی و فارسی کە ئەو دوو زمانە هەردووکیان زاڵ بوون لەو کاتەی شێعری کوردیا و دەرچوون لەو دوو گوتارە، ئیتر ئینجا بڵێم خۆ ئەمە شێعر نییە، چونکا کوردییە، ئەو ئەڵێ ئاخر ئەمە خۆکردییە «هەرکەسێ نادان نەبێ خۆی تالبی مەعنا ئەکا» کە واتە شێعر بەرجەستە کردنی مەعنایە، کە ئەمەش ئەو شتەیە کە من ناوی ئەنێم جیهانبینی شێعری لە نالی کە هەڵگری تەئەمولێکە بۆ ئەو ڕەهەندانەی کە پێشتر باسم کردن. خەسڵەتێکی دیکەی زمانی کوردی بۆنالی ئەوەیە کە نالی کەسێکە لە خەمی ئەوەشدایە کە زمان بەر لەوە تەعریفێك هەبێ بۆ وەی «ناسیۆنالیسم» چییە یا «قەومەداری» چییە، ئەو لە زمانی کوردی ئەو ڕەکیزەیە دروست ئەکا کە ئێمە پێویستمان پێیەتی، بۆ تەعریف کردنی ڕوانگەی ناسیۆنالیستی یا ڕوانگەی قەومیانە کە واتە ئەمە حەساسیەتی شاعیرێکە بەرانبەر بە زمانێك کە تا ئەو کاتە زمانێکی ڕۆژانەییە، بەڵام زمانێکی کیتابی نییە، ئەمە جگە لەوەی کە نالی کەسێکە ئەیەوێ بمێنێتەوە، نالی کەسێکە نایەوێ ژیانی شێعری ئەو یەکسان بێ بە ژیانی ماتریاڵیانەی ئەو، یا ژیانی جەستەییانەی ئەو، نالی وەك مرۆڤێکی هوشیار دەزانێ لە تەمەنێکدا لە دایك بووە و لە تەمەنێك کۆتایی پێدێ، بەڵام ئەو نایەوێ تەمەنی شێعریش هەمان مەودا وەربگرێ. ئەیەوێ تەمەنی شێعری زیاتر ڕیشەدار بێ، زیاتریش بمێنێتەوە، بۆیە لە زمانی کوردیدا پانتاییەك، مەساحەیەك دروست دەکا کە مانەوەی ئەو دەستەبەر بکا لە ناو مێژووی ئایندەدا. بەڵگەشمان ئەوەیە کە شێعری نالی ڕاستە لە ناو ئەو چوارچێوە زمانییەدا لە دایك بووە کە شێعری عەرەبی و فارسی پێ نووسراوە، بەڵام شێعری نالی تا دێتە سەر هەر ڕوونتر ئەبێتەوە، یەعنی زیاتر ئاڕایشێك بە خۆیەوە دەگرێ کە بەرمەبنای تواناکانی زمانی کوردی دروست بووە، یەك دێرت بۆ دێنمەوە ڕەنگبێ بەڵگەی ئەوەمان بۆ بخاتە ڕوو کە من زۆر جار پێم وایە کە ئەم دێڕە ئەکرێ زۆری لە سەر ڕاوەستی، بگەڕێی بۆ شتی عەرەبی و فارسی و بگەڕێ بۆ قوەتی زمانی کوردیش لەو شێعرەدا:

کانی دەژێن بە ئاو و درەخت ئاوسن بە با

شایی بەهارە، بولبولە داماد و غونچە بووك

سەیری ئەم پاقژبوونەوەی زمانە لە چاو هەندێك شێعری دیکەدا، سەیری ئەم شەفافبوونە کە لە هەمان کاتیشدا هەڵگری خەسڵەتەکانی ئەو جیهانبینییەیە، پێم وایە جیهانبینی لەوێدا ئەبێتە جیهانبینییەك کە شەفافییەتی خۆی هەبێ و ئەم شەفافیەتە بتوانێ تەعبیرێکی زمانی بۆخۆی بدۆزێتەوە، ئێمە دەڵێین کە نالی یەکێکە لەو کەسانەی کە دەتوانین لە ئەنجامی قسە کردنمان لە سەری باس لە زۆر شتی دیکە بکەین. باس لە دروست کردنی ناسنامەیەکی نەتەوەیی بکەین کە شێعر بناخەکەی بێ، باس لە ستایش کردنی سروشت و بوونەوەرەکانی سروشت کەین. باس لە حەساسیەتی شاعیرێك بکەین کە لە یەك کاتدا نەك غەمی خۆی دەخوا بەڵکوو غەمی هەموو ئینسانێ ئەخوا، جا پێم وایە ئەوە ئەو ئەنگیزانە بن کە ئەشێ شاعیرێکی وەکوو نالیان هان دابێ بۆوەی ئاوڕ لە زمانی کوردی بداتەوە و زمانی کوردی بکاتە گۆڕەپانی مانەوەی شێعریانەی خۆی. لە کاتێکا ئێمە ئەزانین نالی وەك شاعیرێك باش هۆشیار بووە بەرانبەر بە مەرگی خۆی، بەڵام بەرانبەر بە شێعری خۆی ویستوویەتی ئەو مانەوەیە دەستەبەر کا و هەر ئەم دەقانەیشن کە بوونەتە سەرچاوەیەك بۆ ئێمە کە بتوانین باس لە هەڵێنجانەوەی جیهانبینییەك بکەین کە بە جیهانبینی شێعری نالی بەناوبانگە.

عەبدولخالق یەعقووبی: فۆکۆ باسی دوو جۆر «من» دەکات. دوو جۆر «من» لە یەکتری جیا دەکاتەوە، منێکی دیکارتی کە منێکە نامێژوویی، منێکە دەیهەوێ زیهنییەتی خۆی لە دیاردەکانی دەرەوە بە شتێکی جیاواز و جودا بزانێ، و منێکی «کانتی» کە منێکی مێژووییە، منێکە کە تێکەڵ بە ڕووداوەکانی دەوروبەری خۆیەتی، منێکە کە لە نێو جەنگەی ساتەوەختی ئێستایدا دەژی. ئەگەر لە ڕێگای ئەو پۆلێنبەندییەوە خۆمان بە ناو جیهانی شێعری نالیدا بکەین، دەبینین نالی بە پێچەوانەی زۆر شاعیری کلاسیکی و بە پێچەوانەی دیدی زاڵی شێعری کلاسیکی زۆر جار خۆی لە ئاست ڕووداوە مێژووییەکانی سەردەمی خۆی نەبان نەکردووە. بۆ نموونە بۆ من ئەمە پرسیارێکی گرینگە کە چۆنە شاعیرێکی کلاسیکی وەکوو نالی دنیای شێعرەکانی بەر لە غوربەتی و دوای غوربەتی زۆر جیاوازن، چۆنە نالی کاتێ کە غوربەتێکی مێژوویی بەسەردا دێت و ناچارە وڵاتی خۆی بەجێبێڵێت وەك شاعیرێکی کلاسیکی لە بەرانبەر ئەم غوربەتە مێژووییەدا هەڵوێست ئەگرێت و قەسیدەی «قوربانی تۆزی ڕێگەتم» ئەنووسێ، ئەمە پرسیارێکی گرینگە، کەچی تۆ ئەبینی لە شێعری شاعیرانی باڵادەستی کلاسیکی فارسیدا کە دیارە نالی عەرووزەکە و قاڵبەکە و قافیەکەی لەوان وەرگرتووە ئەم دیدە نابیندرێ، بۆ وێنە حافیز وەك باڵادەسترین شاعیری کلاسیکی فارسی بەردەوام باس لە منێك ئەکا کە ئەو منە منێکی ئەزەلییە، بە وتەیەکی دیکە هەمان منی دیکارتی- نامێژووییە:

من ملك بودم و فردوس برين جايم بود

آدم آورد در این دیر خراب آبادم

تەواوی هەوڵەکانی حافیز بۆ گەڕاندنەوەی شان و شکۆ و گەورەیی منی مرۆڤە بۆ ئەو منە ئەزەلییە، گەڕاندنەوەی شوێنی مرۆڤە بۆ ئەو شوێنە ئەزەلییە کە بەهەشت بێ، ئەمە بە ڕای جەنابت چ پێناسەیەك وەردەگرێ لە شێعری نالیدا کە نالی ویستوویەتی وەك شاعیرێکی کلاسیکی لە ناو بارودۆخی مێژووییدا بمێنێتەوە و ئایا ئەوە نابێ بە بەڵگەی ئەوەی کە لە ئاستی گوتاردا نالی داماو و با بڵێین وابەستەی گوتاری شێعری کلاسیکی نەبووە، بەڵکوو بۆ خۆی بەرهەمهێنەری جۆرە گوتارێکی تایبەت بووە لەو قۆناغەی شێعری کلاسیکی کوردیدا؟

ڕێبوار سیوەیلی: ئەو ناسنامە چەند پارەیەی کە پێشتر باسمان لێوە کرد، وتمان ئەو ناسنامەیە «ئەوی‌تر» بە ئێوەی بەخشیوە و دواجار ئێمە قەبووڵمان کردووە، لە ڕەخنەی تەقلیدی ئێمەشدا ڕەنگدانەوەی خۆی هەبووە، بەو مانایەی کە ڕەخنەی تەقلیدیی ئێمە هەمیشە باوکی مەعریفی بۆ شاعیرە گەورەکانی وەکوو نالی دروست کردووە. هەمیشە تەسلیم بووە، یەعنی لە پێشەوە تەسلیم بووە کە نالی وەك شاعیرێکی کورد لە سێبەری شاعیرێکی فارسی وەکوو حافیز دایە. من پێم وایە ئەمەش دیسان ئەم تێڕوانینەی دروست کردووە، دیسان هەمان خۆ بە کەمزانینە مێژووییەی کوردە لە ئاست ئەوانی‌تردا، لە یەك کاتدا کە شتی هاوبەش زۆرە لە نێوان نالی و شاعیرە کلاسیکە مەزنەکانی ئەدەبیاتی خۆرهەڵاتدا، بەڵام جیاوازیش هەیە، ئەم جیاوازییە نابێ لە بەر ئەوەی هەموویان لە مەنزوومەیەکی ئیسلامیدا یا لە ڕووی تەکنیکییەوە هەمان تەکنیکیان بەکار هێناوە فەرامۆش بکەین و لە پێش چاوی نەگرین،نالی وەك شاعیرێك، وەك تاکە کەسێك، وەك کوردێك، تایبەتمەندی سەربەخۆی هەیە کە جیای دەکاتەوە لە شێعری شاعیرانی دیکەی خۆرهەڵات، بەڵێ نالی خوێندەوارێکی باشی شێعری پێش خۆی بووە و ئەمەش ڕەنگدانەوەی هەیە لە هەموو ئەو تەکنیکە بەرزەی لە شێعری نالیا هەیە، بەرز لە چوارچێوەیی کلاسیکییەکەیدا، بەڵام لە هەمان کاتیشدا نالی سەربەخۆیی خۆی پاراستووە هەر وەکوو چۆن هەندێ لە شاعیرانی دیکەی ئێمەش سەربەخۆیی خۆیان پاراستووە، کە واتە پێبەخشینی باوکێکی شێعری بە نالی و قەتیس کردنی لە چوارچێوەی سێبەری شاعیرێکی وەك حافیزدا جگە لەو خۆبەکەمزانینەی کە ڕەخنەگرە سوننەتیەکانی ئێمە پێوەی موبتەلا بوون هیچ شتێکی ترمان پێ نابڕێ، لە بەر ئەوەی خۆمان لەو بەکەمزانینە ڕزگار بکەین و بۆ ئەوەی گرینگی نالی لە چوارچێوەی شێعری کلاسیکیماندا بەو خسوسیاتانەی کە جیای دەکاتەوە لە شاعیرانی دیکەی کلاسیکی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، ئەبێ خۆمان لەو دیدە ڕزگار بکەین، بەوەی کە بێین دەقی نالی، نەك بە بەراورد بەو شاعیرانە، بەڵکوو لە خۆیدا تەماشا بکەین.

یەکێك لەو خاڵە جیاوازییانەی کە جەنابت ئاماژەت پێدا ئەوەیە کە نالی کەسێکە پێیەکی لە خاکدا و پێیەکی لە سەر عەردی شوێنی ژیانی مرۆڤەکان چەقیوە و هەندێ جاریش لە هەندێ قەسیدەکانیا یا بە شێوەیەکی گشتی چونکە ئەو مرۆڤێکی ئایینیە، مەلایەکە، شێوەی بیرکردنەوەی ئایینی زاڵە بە سەر شێعرەکانیا، بەڵام نەبووەتە هۆی ئەوەی دەست نیشانی جیهان‌بینی شێعری ئەو بکا، ئەو تەنیا هەر قەسیدەی ئایینی نەگوتووە بگرە ئەو زۆربەی شێعرەکانی هەڵوێستگرتنێکی ئاشکران لەو زەمین و زەمانەی کە تێیدا ژیاوە و تا ڕادەیەکی زۆریش ئەمەی وەك پەرچەکردارێکی ناڕەزاییانە بە کار هێناوە و شێعری کردۆتە ئەو پانتاییەی کە تیایا ناڕەزایەتی ڕەخنەگرانەی نالی ڕەنگی داوەتەوە بەرانبەر بەو ڕووداوانەی کە ڕوویان داوە. قەسیدەی «قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مروور» لە ڕاستیدا هەر قەسیدەیەك نییە کە تیایدا سکاڵای نالی یا نۆستالژیای نالی ڕەنگی دابێتەوە و بە قەدەر ئەوەی ئەوە مەحکوومکردنی کردەوەی ئەوی تریشە، نالی پرسیار دەکا لەوەی کە ئایا چی ڕووی داوە دوای کۆچی ئەو، دوای جێهێشتنی، ئەو شوێنانەی کە ئەو جێی هێشتوون، یا بە شێوەیەکی سروشتی جێی هێشتوون، ئەو حوزوورێکی زێهنی زۆر ڕوونی هەیە لە سەر هەر یەکێك لەو شوێنانە، بەڵام بوونی بێگانە و داگیرکردنی ئەو شوێنانە لە لایەن ئەوی‌ترەوە وا لە نالی ئەکا کە گومانەکانی خۆی لە کردەوەی بێگانە لە شێعرەکەدا بەرجەستە ببێ، یانی نالی چاوەڕوانییەکی لە «ڕۆمییەکان» یا لە هێزی داگیرکەر نییە کە بێ زیاتر ئاوەدانی بە شار و زێد و نیشتمانی ئەو ببەخشێ، بەڵکوو هەمیشە لە قەسیدەکانیدا جارێك ئەمانگێڕێتەوە بەر یادەوەری خۆی کە تێیدا هەم گەنجیەتی خۆشی بەیان ئەکا و هەم ڕوونی و ئاشکرایی ئەو مەوقعییەتە مێژووییانەش دەگێڕێتەوە، لە دێڕی دووهەم بە پێی زەینی من لە نێو بەیتی دووەمی هەموو ئەو قەسیدەیەدا هەم پیریی خۆیمان بە یاد دێنێتەوە کە ئێستای نالییە و هەم بەدگومانی خۆی یا گومانی خۆشیمان بەرانبەر بە کردەوەی بێگانە، وەختێك وڵاتەکەمانی داگیر کردووە، بۆ ئاشکرا ئەکەن، ئا ئەو گومان کردنە بۆ خۆی هەڵگری دیدێکی ئینتیقادی و ڕەخنەئامێزی نالییە بەرامبەر بەوەی ئەوانی تر چیان لە ئێمە دەوێ، نالی نەهاتووە بڵێ ئەرێ فلان مزگەوتیان بەرز کردەوە، ئەرێ فلان باخچەیان داهێنا، نەخێر، ئەڵێ ئەو باخچەی کە هەبوو وێرانیان کرد، کە واتە چاوەڕوانی نالی لە ئەوی تر ئەو چاوەڕوانییە بوو، ئەمەش هەڵوێستگرتنێکی زۆر جیدییە لەو گۆڕانکارییانەی کە لەو کاتەدا ڕووی داوە. ئەمە یەك شتیشمان پێ‌دەڵێ، ئەڵێ کە ئێمە لە نووسینەوەی مێژووماندا مەرج نییە هەر تەنیا پشت بە ئەو مەتریاڵانە ببەستین کە لە سەر مێژوو حیسابن بەڵکوو ئەکرێ لە میانەی خوێندنەوەیەکی جیددی و وریایانەماندا بۆ شێعریش، بەشێك لە مێژووی خۆمانی لێ‌هەڵێنجین و لە مێژووی هەڵوێست گرتنی نالی لە ئاست تێڕوانینی مرۆڤی کورد لە ئاست بێگانەدا وەختێك دێ وڵاتەکەت لێ داگیر دەکا دەتوانی زۆر شت وەرگری، کە واتە گوتاری نالی گوتارێکە کە تیایدا ئەو جیاواز بوونی خۆی بەرانبەر بە ئەوی تر و کردەوەکانی ئەوی تر تێیدا ڕوون دەکاتەوە، نالی بەم مەعنایە میراتێکیش بۆ ئێمە بەجێ‌ئەهێڵێ، میراتێك کە جیایە لەو میراتەی لە سەردەمی نالی و پێش نالیا هەبووە، سەردەمی نالی تەسلیم بوون بووە بە گوتاری ئەوی‌تر، لە کاتێکدا نالی دەیەوێت

جۆرێك لە جیاوازی بەرقەرار بکا لە بەینی خۆی و ئەوی تر، ئا ئەمە گرینگی نالییە و ئینسانگەرایی و مرۆڤدۆستی نالی. ئەلێرەدا دەرئەکەوێ بە بێئەوەی تەمایوز ببێتە هۆی ڕقبوونەوە لە ئەوی دیکە، بە بێئەوەی جیاوازی ببێتە هۆی سڕینەوەی ئەویتر، بە بێئەوەی دروست کردنی خاڵی جیاوازی بە مانای سڕینەوەی خاڵە هاوبەشەکان بێ لە بەینی نالی وەك کوردێك و ئەوانی تر وەك غەیرەکان.

ئەوەی کە هەر ئەم خەسڵەتەشە لە شێعر و لە جیهانبینی نالیدا وای لێدەکا کە تەنیا هەر نەبێ بە بەشێك لە مێژووی ئەدەبی ئێمە، بەڵکوو ببێت بە بەشێك لە مێژووی ویژدانی ئێمەش. نالی میراتێکی بۆ بەجێهێشتووین یا خەزێنەیەکی بۆ داناوین، ئەوە ئێمەین چەند دەتوانین بەهرە لەم خەزێنەیە وەربگرین بە بێئەوەی تەقدیسی بکەین. نالی پێویستی بە پیرۆز کردن نییە بە قەدەر ئەوەی پێویستی بەوە هەیە تێی بگەین. ئەرکی ئەوەی ئێمەیە کە بەو شێوە تەماشای نالی بکا.

عەبدولخالق یەعقووبی: لە دوابەشی ئەم وتووێژەدا گەلێك سپاسی ڕۆشنبیر و نووسەری خۆشەویستی کوردستان ئەکەم، کاك ڕێبوار سیوەیلی بەڕێز کە زەحمەتی قەبووڵکرد و وڵامی پرسیارەکانی دامەوە.

ڕێبوار سیوەیلی: زۆر سپاس، زۆر خۆشحاڵ بووم کە جگە لەوەی نووسین و بەرهەمی هەندێك لەو قەڵەمە جیدیانەی ئەم دیو ئەخوێنمەوە، بەڵام هەر بینینتان لە نزیکەوە جێی شانازییە، زۆر سپاس... ■

خەرمانانی 1382
سێپتامبری 2003

● ئەم وتووێژە لە جەنگەی سەفەری کاك ڕێبوار بۆ کوردستانی ڕۆژهەڵات و لە دوایین ڕۆژەکانی هاوینی 2003 و لەسەر داوای من ئەنجام درا.

درێژەی هەیە...